Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 272 (11770) | 1981 чылдың ноябрь 25, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ГФР-ДЕ АЯН-ЧОРУУ

Л. И. Брежневтиң Г. Шмидт-биле чугаалажыышкыннары

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ГФР-ниң федералдыг канцлери Г. Шмидт-биле чугаалажыышкыннары ноябрь 23-те Боннда эгелээн. Ол чугаалажыышкыннарга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң дашткы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, ГФР-ниң оралакчы канцлери болгаш дашткы херектер министри Г.-Д. Геншер киришкен.

Совет аалчыга байыр чедирбишаан, канцлер Г. Шмидт эгелеп турар чугаалажыышкыннарның улуг ужур-дузазының болгаш үзел-бодалдарда база эрге-ажыктарда ылгалдар турзажок, тайбыңны камгалаарынга болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдеринге ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң кайызының-даа сонуургалдыын онзалап демдеглээн.

Л. И. Брежнев ужуражыышкын болуп турар фактыга сеткил ханыышкынын илергейлеп, ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң удуртукчуларында ылаңгыя ам делегейниң таваржы бергени мындыг нарын болгаш дүвүрээзиннер долдунган үеде бот-бодунга чугаалап болур чүүлдер барын онзалап демдеглээн. ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразында харылзааларның чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынның болгаш кады ажылдажырының харылзааалары болур характерлииниң дугайында Г. Шмидтиң бодалынга каттыжып турарын Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн. Ол дээрге, шуут-ла ижин-кара чок болуру, ийи таланың кайызын-даа амгы үеде чүү дүвүредип турар дугайын ажыттажып чокка дорту-биле чугаалаарынга, тургустунган байдалдардан уштунуп үнериниң оруун ак сеткилдиг болгаш шынчызы-биле кады дилеп тыварынга белен болуру-дур.

Чугаалажыышкыннар үезинде кайы-даа таланың сонуургап турары делегей айтырыгларын чугаалашкан. Америк ракеталарның чаа хевирлерин сайгара тургузарының планнары-биле холбаштыр Европаның кырында диргелип келген айыылды чайладыры ышкаш, ындыг чүүлче кичээнгейни мөөңнээрин Л. И. Брежнев саналдаан. ССРЭ моон мурнунда-даа ышкаш, камгаланы хандыларынга четчир барык бир дөмей деңкүш туруп турар кылдыр санап турар болгаш ноябрь 30-де АКШ-биле Женевага ажыттынар чугаалажыышкыннарга ол принципти барымдаалаар бодалдыг деп онзалап демдеглээн.

Л. И. Брежнев кайы-даа талага таарышкан шиитпирниң дилеп тыварының болдунгу дег угланыышкыннарынга хамаарыштыр чамдык бодалдарын чугаалаан. Мораторий дугайында дугуржуушкунунуң ужур-дузазын ол демдеглээш, ол саналга боттуг чүүлдерни немээн. Женевага ам болур чугаалажыышкыннарны боттуг ёзу-биле көөр чорукту илергейлээр деп бодалын Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн болгаш ынчалдыр көөр чорукту Вашингтонга база Боннга билиишкин-биле уткуур болгаш болур-чогууру-биле үнелеп көөр боор дээрзинге идегелин илергейлээн.

Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаарынга хамаарыштыр Г. Шмидт бодунуң бодалдарын болгаш үнелээшкиннерин чугаалаан. ГФР тайбыңны деткиириниң херээнге Совет Эвилелиниң эштежикчизи болуп артар деп, ол медеглээн. Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразынга чугаалажыышкынны уламчылаарын база кады ажылдажылганы калбартырын федералдыг канцлер деткиип, ГФР бодунуң харыысалгазының эрге-хемчээлдеринге дүүштүр делегей хөгжүлдезиниң боттуг кылдыр тургустунарынга бодунуң улуг-хуузун киирерини белен деп демдеглээн. Европага ортумак ыракшылдың америк боо-чепсээн немей эккеп сайгара тургузарының болдунар аргалыын көрүп турар НАТО-нуң ийи дакпыр шиитпир дижир чүвезин беседа үезинде канцлер камгалап турган.

Нейтроннуг чепсекти бүдүрер дугайында Рейганның администрациязының шиитпирин, ол ышкаш ядролуг дайыннарны, хамыктың мурнунда Европага «болдуруп болурун» чогум утказы-биле агартыр болгаш үндезилээр дээш АКШ-та калбарты берген кампанияны ССРЭ-ниң канчаар көрүп турарын Л. И. Брежнев чугаалаан. Европага нейтроннуг бомбаны эккеп сайгара тургузар чорук улуг айыылды тургузуп, ядролуг дайын кыжаның күштелдирип, ооң уламындан ядролуг меспилдежиишкиннин кыптыгып үнериниң айыылын улгаттырып турар деп, Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн.

Ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглаар чорукту кижи төрелгетенге удур эң аар кемниг үүлгедиг кылдыр чарлаар деп, Совет Эвилелиниң КНО-га киирген саналынче барыын-герман удуртукчуларның кичээнгейин хаара туткан.

Стратегтиг шавар халдаашкынның боо-чепсектерин кызыгаарлаар талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга чугаалажыышкыннарны уламчылаарының эргежок чугулазын санал-оналдар солчуушкунунуң үезинде ийи тала демдеглээн.

Делегейниң Чоокку Чөөн чүкке болгаш өске-даа девискээрлерге хамаарышкан чамдык чугула айтырыгларны база чугаалашкан. Бүгү-ниитиң тайбыңга болгаш улустарның айыыл чок чоруунга шыңгыы кыжаныышкынны тургузуп турар чөрүлдээлерни таарыштыр тайбың арга-биле шиитпирлээринге идиг бээриниң эргежок чугулазын ийи таладан онзалап демдеглээн.

Санал-оналдар солчуушкуну ижин-кара чок болурунуң болгаш кайы-кайызын хүндүлежириниң ёзузунга эрткен. Чугаалажыышкыннар уламчылаар.

Чугаалажыышкыннарга киришкеннер:

совет таладан — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчылары А. М. Александров биле А. И. Блатов, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, ССРЭ-ниң дашткы херектер министриниң оралакчызы А. Г. Ковалев, ССРЭ-ниң ГФР-де элчини В. С. Семенов, ССРЭ-ниң ДХМ-ниниң килдис эргелекчизи А. П. Бондаренко;

барыын-герман таладан — ГФР-ниң ажыл-агыйының федералдыг министри О. Ламбсдорф, ГФР-ниң чазааның парлалга болгаш информация ведомствозунуң удуртукчузу, статс-секретарь К. Беккер, ГФР-ниң ДХМ-ниниң статс-секретарьлары Б. фон Штаден биле Г.-В. Лаутеншлагер, федералдыг канцлерниң ведомствозунуң дашкы политиктиг килдизиниң эргелекчизи О. фон Габленц, ГФР-ниң ССРЭ-де элчини А. Майер-Ландрут.

(СЭТА).

Л. И. БРЕЖНЕВТИ УТКААНЫНЫҢ БАЙЫРЛЫГ ЁЗУЛАЛЫ

БОНН. (СЭТА). Германияның Федеративтиг Республиказында албанның аян-чоруун кылып чеде берген СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневти тускай утканының байырлыг ёзулалы ноябрь 23-те болган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң дашткы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчылары А. М. Александров, А. И. Блатов, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, ССРЭ-ниң дашткы херектер министриниң оралакчызы А. Г. Ковалев болгаш Л. И. Брежнев-биле кады ында чеде берген албанның өске-даа кижилери, а ол ышкаш ССРЭ-ниң ГФР-де элчини В. С. Семенов тускай уткуушкунга чораан.

Хүндүлүг совет аалчыга алдар кылдыр федералдыг канцлерниң ведомствозунуң бажыңының баарынга хүндүлүг таңныылды чыскааган болгаш ССРЭ-ниң база ГФР-ниң күрүне туктарын көдүрген.

Леонид Ильич Брежневти федералдыг канцлер Гельмут Шмидт чылыы-биле уткаан. Ийи таланың албанның тускай кижилерин олар таныштырган.

Хүндүлүг таңныылдың начальниги Совет күрүнениң баштыңынга рапортун берген. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының күрүне гимнерин күүсеткен.

Л. И. Брежневти уткуурунга ГФР-ниң оралакчы канцлери болгаш дашткы херектер министри Г.-Д. Геншер, кедээ ажыл-агый министри О. Ламбсдорф, федералдыг канцлерниң ведомствозунуң удуртукчузу, статс-секретарь М. Ланштейн, федералдыг канцлерниң ведомствозунда күрүне министри Г. Хуонкер, политиктиг партияларның сураглыг ажылдакчылары, барыын-герман хөй-ниитиниң төлээлекчилери, а ол ышкаш ССРЭ-ниң ДХМ-ниң протокол килдизиниң эргелекчизи Л. С. Никифоров болгаш ГФР-ниң ДХМ-ниң протокол килдизиниң эргелекчизи Г.-В. Фон Финкенштейн киришкен.

Л. И. Брежнев болгаш Г. Шмидт хүндүлүг таңныылдың баары-биле эрткеннер. Уткуушкунуң байырлалдыг тускай ёзулалы доозулган.

Байырлалдыг ол ёзулалдың сөөлүнде ГФР-ниң федералдыг канцлериниң ведомствозунга совет-барыын-герман тускай чугаалажыышкыннар эгелээн.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ Г. ШМИДТ-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

Л. И. Брежневтиң Г. Шмидт-биле беседазы ноябрь 23-те хүннүң ийиги чартынында Гимних резиденцияга болган.

Делегей байдалының айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның солчуушкунун үргүлчүлээн. Ылангыя ядролуг дайынның кыжаныышкынындан Европаны чайладырының, айыыл чок чорукту быжыглаарының, чавырлыышкынның болгаш Европа диптиң улустарының аразынга тайбың кады ажылдажылганың политиказынче катап эглириниң айтырыын шиитпирлээринге Совет Эвилели база Германияның Федеративтиг Республиказы кандыг салыышкынны киирип болурул дээр дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

(СЭТА).

А. А. ГРОМЫКОНУҢ Г.-Д. ГЕНШЕР-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

БОНН. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ГФР-ге аян-чоруунуң үезинде СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң дашткы херектер министри А. А. Громыконуң ГФР-ниң оралакчы канцлери болгаш дашткы херектер министри Г.-Д. Геншер-биле беседазы ноябрь 23-те болган. Делегейниң чамдык айтырыгларын, ооң иштинде КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXXVI сессиязының ажылынга хамаарышкан айтырыгларны беседаның үезинде чугаалажып көрген.

(СЭТА).

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ЁЗУЗУНГА

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ГФР-де аян-чоруунга киириштир ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архиповтуң ГФР-ниң ажыл-агыйының министри О. Ламбсдорф-биле беседазы ноябрь 23-те болуп, агар айтырыгларны, ол ышкаш ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразында экономиктиг харылзааларның перспективаларын чугаалашкан.

Ол-ла хүн ГФР-ниң Садыг палаталарының эвилелинге И. В. Архиповтуң ГФР-ниң садыг-үлетпүр бөлүктериниң хөй бөлүк төлээлекчилери-биле ужуражылганы болган. Кады ажылдажылганың уламна калбак талаларын хаара туткан, кайы-кайызынга ажыктыг экономиктиг харылзааларны ийи тала дыка идепкейжидип турарының байдалында Л. И. Брежневтиң ГФР-же аян-чоруу болуп турарын И. В. Архипов беседа үезинде онзалап демдеглээн. Эң чоокку чылдарда боттандырар апаар дыка улуг дугуржулгалар, ур хуусаага бодап дугуржуп алдынган болгаш чугаалажып көөрүнүң чадазында турар кады кылган улуг хемчээлдерлиг төлевилелдер бар.

Герман үлетпүр-садыг каттыжыышкынының президентизи О. Вольф Фон Амеронген болгаш үлетпүрнүң база банкыларның өске-даа төлээлекчилери Совет Эвилели-биле ажыктыг садыг-экономиктиг харылзааларның ГФР-ге ужур-дузалыын, ол харылзааларны моон соңгаар-даа калбартыр, кады ажылдажырының ажыл-херекчи бүдүжүлгезин быжыглаар деп бодалын демдеглээн.

Ийи талага чугула сонуургалды болдуруп турар чамдык практиктиг айтырыгларны чугаалашкан.

(СЭТА).

ХҮНДҮЛҮГ ААЛЧЫНЫҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке алдар кылдыр ГФР-ниң федералдыг канцлери Г. Шмидт чазак хүлээп алыышкыннарының «Редут» бажыңынга дүштеки шайлалганы ноябрь 23-те кылган.

Совет таладан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң дашткы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчызы И. В. Архипов болгаш Л. И. Брежнев-биле кады ында чеде берген албанның өске-даа кижилери, а ол ышкаш ССРЭ-ниң ГФР-де элчини В. С. Семенов дүштеки шайлалгага барып чорааннар.

ГФР-ниң талазындан оралакчы канцлер болгаш дашткы херектер министри Г.-Д. Геншер, федералдыг чазактың өске-даа кежигүннери, бундестагтың депутаттары, бундестагтың кежигүннери, политиктиг партияларның удуртукчу ажылдакчылары, элээн каш черлерниң премьер-министрлери, Бонннуң обербургомистри, профэвилелдериниң, а ол ышкаш «ГФР—ССРЭ» ниитилелдиң федерациязының төлээлекчилери дүштеки шайлалгага келгеннер.

Г. Шмидт чүве чугаалаан.

Л. И. Брежнев харыы сөс чугаалаан.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хүндүлүг дээрги федералдыг канцлер!

Агайлар болгаш дээргилер! Эштер!

Байыр чедирген чылыг сөстериңер дээш четтирдим, федералдыг канцлер. Федеративтиг Республикага келир кылдыр чалааны дээш өөрүп четтиришкинни илергейлээр бодаан ийик мен. Силер-биле болгаш Силерниң ажылдакчыларыңар-биле санал-оналдарны ылапты, чогумчалыг солчурунуң аргазын совет удуртулга кезээде бедии-биле үнелеп келген.

Моон мурнунда Боннга чазын кээп чораан мен. Майда хүннүң чырык херелин кижилерниң безин арнынга көргенимни сактып тур мен. Ам күзүн-дүр, бүрүлер торлап дүжүп турар, кижилерниң арын-шырайы база шириинзимээр апарган ышкаш-тыр. Ооң чылдагааны чүгле үениң эргилдези эвес боор. Тайбыңның салым-чолу дээш дүвүрээшкин чер болганда күштелген.

А даартагы хүнүнге улуг бүзүрелдиг болурун кижилер күзеп турар болгай. Бодувустуң ада-чурттугларывыс-биле болгаш дашткы төлээлекчилер-биле харылзаавыстан ол дугайын билир бис. Тайбың-шөлээн ажылдаарын, ажы-төлүн өстүрерин кижилер күзеп турар, а ону чедип алырынга тайбың херек

Бо сагыш-сеткилди Силер, дээрги федералдыг канцлер, бодап тур боор силер. Ол черле билдингир. Бистиң күрүнелеривистиң улустары делегейниң ийиги дайынының чылдарында кедергей аар-берге качыгдалдарга таваржып эрткен, ынчангаш чаа дайын дугайында, ооң эрткеш ядролуг дайын дугайында бодалдың боду безин кем-буруулуг кылдыр оларга билдинип турарынга чиктигзинген херээ чок.

Шын эвес чангыс-ла базым безин политикага айыылдыг болу бээр байдалдар тургузаа. Ам база ындыг. Европа дипте болуушкуннар чоокку келир үеде кандыг угланыышкынга: Хельсинкиге тодаргайлаан тайбың үндезиннерин быжыглаарынче азы оларны узуткаарынче угландыр калбарар бе дээр дугайты чугаа болуп турар-дыр.

Бо теманы дээрги федералдыг канцлер-биле бөгүн тодаргай чугаалажып көрдүвүс. Ооң иштинде Европага ортумак ыракшылдың ядролуг чепсээниң дугайында айтырыгны база совет бодалды эң-не ажыы-биле чугааладым.

Байдал дүвүренчиг-дир деп санап турар бис. Барыын чүктүң эң улуг күрүнези боо-чепсектерни улам-на эндере бүдүрерин оралдажып турар. Стратегтиг болгаш өске-даа чепсеглениишкиннерниң кедергей улуг чаа программаларын ында хүлээп ап, нейтроннуг чепсекти бүдүрерин эгелеп турар. А ол чепсекти ажыглаары — Европаны кижилер чок арттырары, ону ооң бодунуң чевег тураскаалы болдурары-дыр.

«Кызыгаарлаттынган ядролуг дайыннарны» чорудуп болурунуң дугайында, харын-даа ындыг дайынны чорударының чугулазының дугайында бадыткап турар апарган. Ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас кылдыр хүлээлгени деңге алыр дугайында Совет Эвилелиниң саналын хүлээп алырынга шуут күзел чогу чүнү херечилеп турары билдингир эвес бе, ынчаш?

«Дайын чорудулгаларының Европа шөлүнге» ядролуг чепсекти ажыглап болурун шериг доктриназының деңнелиинге чедир көдүрүп турар-дыр. Чүс-чүс миллион кижилер чурттап турар Европа дайын чорудулгаларының шөлү болуру албан ышкаш кылдыр санап турар. Ядролуг частыышкыннарның одунга эстип хайлып каарындан өске дээре чүвеге чаяаттынмаан ак-хорлулуун кижижигештерлиг бичии хаарчак ышкаш кылдыр Европаны санап турар-дыр.

Ындыг чүүлдер дугайында чугаалаары безин зарышкылыг болгаш кударанчыг-дыр. Ынчалзажок дайын дугайында ылаңгыя аныяктарга шынын чугаалаары бистиң хүлээлгевис-тир. Чүгле эрткен үениң халавының дугайында эвес, харын-даа ядролуг дайын кандыг айыылдыгыл дээрзин чугаалаары чугула.

Бистиң үзелдеривис ангыда болза, Европа — бистиң ниити бажыңывыс-тыр. Салым-чолдарының ниитилешкен байдалы чүс-чүс чылдарда бистерни харылзаштырып келген болгаш бөгүн база харылзаштырып турар-дыр.

Барыын Европага, хамыктың мурнунда ГФР-ниң девискээринге ССРЭ-ниң шыгаап каан чаа америк ракета-ядролуг чепсекти тургузарының планнары моон мурнунда кажан-даа боол көрбээн ындыг улуг айыылды бүгү диптиңге тургуаарынга ханызы-биле бүзүрээр бис. Кижилер ындыг айыылды тодаргайы-биле билип турар болгаш ону узуткаар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырын манап турары чугаажок.

Чоокку хүннерде Женевага эгелээр совет-америк чугаалажыышкыннарга Европада ядролуг чепсек дугайында айтырыг кол черни ээлээр билдингир.

Чугаалажыышкыннарның эгелээриниң фактызы боду-ла Европаның улустарын дүвүредип турар айтырыгларны шиитпирлээрин хандырары ол болур деп бодаар болза, шын эвес болбайн аан. Оларның түңнели ийи таладан хамааржыр апаар. Совет Эвилели чогуур түңнелдерни чедип алырынга быжыг бүзүрел-биле ол чугаалажыышкыннарга баар. А өске талага хамаарыштыр оваарымчалыг чорукту негеп турар байдалдар дыка хөй деп санап турар бис.

Таарымчалыг дугуржулгаларны тыпкаш, чедип алырының дугайында эвес, харын-даа чаа америк ракеталарны Европага канчап-даа тургаш, тургузарынче чүткүлдүң дугайында медеглелдер АКШ-та болгаш НАТО-нуң өске-даа чамдык чурттарында бо-ла дыңналып келгилээр.

Европага ортумак ыракшылдың ядролуг чепсээниң айтырыын канчаар шиитпирлээриниң дугайында АКШ-тың чазааның чоокта чаа парлаттынган саналының утказы ындыг айыылзыныышкыннарны бадыткап турар.

Ол саналды бистер канчаар көрүп турар бис? Бир эвес ажыы-биле чугаалаар чүве болза, бистиң бодап турарывыс-биле алырга, чүс-чүс миллион кижилерниң айыыл чок чоруунуң болгаш амытынының эрге-ажыктарынга хамаарышкан ындыг айтырыгга чөптүг болгаш ийи талага таарымчалыг болур чорук дугайында билигни оон авторлары сыр дедир тургузуп турар-дыр. Ынчангаш бо талазы-биле кандыг-ла-бир «куруг шиитпирниң» дугайында чугаа чок болбайн аан.

Бистерден чаңгыс таланың турум-биле боо-чепсекти дүжүрерин, бистиң чуртувусче болгаш бистиң эвилелчилеривисче углап каан чүс-чүс курган чер болгаш далай ракеталарының, ядролуг бомбалар лиг самолёттарның, бөгүн Каттышкан Штаттарга болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттарының Европа девискээринде тургускан ол бүгү күчүлүг боо-чепсектериниң хевээр арткан турарын негеп турар-дыр. Тодаргайлаарга, бир эвес амгы үеде ийи талаларның аразында Европада ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектериниң деңнеңир хамаарылгазы бирээ-бирээ кылдыр элээн шын кылдыр илереттинер болза, АКШ ону НАТО-нуң талазынче чаа барык ийи-бирээ хире хамаарылгалыг болдурарын күзеп турар-дыр.

Совет Эвилели ындыг байдал-биле кажан-даа чөпшээрешпес деп чүве билдингир. Бистер ам болур чугаалажыышкыннар талазы-биле боттарывыстың партнёрларывысты айтырыгны эң-не объективтиг көөрүнче болгаш ийи талага херек кырында таарымчалыг, тайбыңның болгаш бүгү-ниитиниң айыыл чок чоруунуң херээнге ажыктыг шиитпирни бистиң-биле кады тыварынче кыйгырып турар бис.

Чугаа кылырын чиигедир, аңаа таарымчалыг байдалды тургузары-биле бистер мындыг саналды киирген бис: ийи талалар, чугаалажыышкыннарның үргүлчүлеп турарының үезинде Европага ортумак ыракшылдың чаа ядролуг чепсектерин тургузарындан болгаш барларын чаартырындан ойталаар. Ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектериниң амгы деңнелин мөңге үеде быжыглаарының дугайында кандыг-даа чугаа ында болбайн турарын көрүп тур ышкажыл силер. Өске тала, ол дугайын мырынай чаа чугаалааным соңгаарладыышкынга чөпшээрежир чүве болза. Совет Эвилели бодунуң «СС-20» ракеталарын моон-даа соңгаар тарадыр тургузарын соксадырындан-даа өске чүүлдерни кылырынга белен болур ийик дээрзин бөгүн бистер федералдыг канцлерге дыңнаткан болгай бис. Бистер оон-даа ыңай өске чүүлдерни кылыр ийик бис.

Бистер чаагай сеткилдиң херечизи кылдыр ССРЭ-ниң Европа кезээнде боттарывыстың ядролуг боо-чепсээвистиң чамдык кезиин чаңгыс талалыг чурум-биле кызырып болур ийик бис. Чугаалажыышкыннарның түңнелинде ССРЭ биле АКШ-тың дугуржуп ап болуру ындыг элээн куду деңнелче чүткүүрү-биле ынчаар баш удур кызырып болурдур. Ол — бистиң туружувуста чаа, чугула чүүл боор турар.

АКШ-биле чугаалажыышкыннар шуут боор турар үеде бистер кайы-даа талаларның Европада ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектерин боттуу-биле кызырары дээш шиитпирлиг туржур апаар бис. Чугаалажыышкыннарның боол турарының үезинде дорт саннарны тодарадыр апаары билдингир. Ынчаарга бистиң канчаарывыс дугайында чугаалаар чүве болза, ол чергениң боо-чепсээниң он-он эвес, а чүс-чүс саннының кызырарын чедип алырынга белен болур ийик бис. Чүс-чүс санныг деп катап чугаалап тур мен. Бистиң туружувус ындыг.

Бир эвес чугаалажыышкын кылыр ийи тала — Барыын болгаш Чөөн чүк — Европада объектилерже шыгааттынган ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектериниң бүгү хевирлеринден долузу-биле ойталаар дугайында белениин илередир болза, бистер база-да ол дээш бис.

Бистер ниитизи-биле Европа кедизинде барып ортумак ыракшылдың-даа, тактиктиг-даа ядролуг чепсектен хостуг чер болзун дээш туржуп турар улус бис. Ол бүгү талаларга чөптүг — ёзулуг-ла «куруг шиитпир» ол болур ийик.

Дээрги канцлер! Хүндүлүг агайлар болгаш дээргилер! Эштер!

Совет Эвилели болгаш ГФР — аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелер. Бистер боттарывыс тус-тус эвилелчилерлиг болгаш өңнүктерлиг бис. Бистер хөй-хөй чүүлдер талазы-биле дөмей эвес политиктиг үзел-бодалдарлыг бис, чөрүлдээлер-даа бар. Ынчалза-даа олар ниити кол сорулга — кижи төрелгетенниң эң дээди үнелиг чүүлү болур тайбыңны камгалаарының сорулгазының соонда турар ужурлуг деп санап турар бис.

Чавырлыышкынның он чылы — 70 чылдар — ис чок читпээн. Олар кижилерниң мээ-медерелинге, улустарның угаан-бодалынга ханы салдарын чедирген. Улустар аразынга тайбың, кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылга — болдунар боттуг арга деп чүвени чавырлыышкын көргүскен. Ол оон-даа артык — шуут эргежок чугула чүүл боор турар.

Совет Эвилели биле ГФР-ниң аразынга бо талазы-биле ажыктыг чүүлдер эвээш эвес мөөңнеттинген. Маңаа Москваның керээзиниң төөгүлүг ролю салдар чедирген. Ол керээ, талаларның ында айыттынган хүлээлгелери бистиң күрүнелеривис аразынга харылзааларның чаа байдалын болгаш Европага тайбыңны хандыраарының айтырыгларын чаа ёзу-биле көөрүн илередип турар. Бистер шуптувус ССРЭ биле ГФР-ниң аразында бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгазы Европа диптиң болгаш улустар аразының бүгү амыдыралынга-даа турум чоруктуң кескү фактору апарганын сеткил ханыышкынныг чугаалап болур бис.

Янзы-бүрү адырларга бистерниң харылзааларывыс таарымчалыг кылдыр тургустунуп турар дээр болзумза, мээң-биле чөпшээрежир боор силер. Бистиң чурттарывыстың аразында бараан саарылгазы соксаал чок калбарып, улам-на көвүдеп турар. Элээн хөй улуг хемчээлдиг төлевилелдер удавас боттаныр, оларның чамдыктары келир чүс чылче шилчиир. Культура талазы-биле, аныяктар, профэвилелдери болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының шугуму-биле харылзаалар янзы-бүрү хевирлиг болгаш калбарып кел чыдар.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, салдынган сорулгаже чүткүлдүг, демниг ажыл бистиң улустарывыска дыка хөй эки чүүлдерни берип турар-дыр, ынчангаш чедип алдынган чүүлдерни камнап, байлакшыдар болгаш ол сорулга-биле тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаарынга боттарывыстап-на хамааржыр бүгү чүүлдү кылыылыңар.

Германияның Федеративтиг Республиказының хамаатыларынга бистиң чаагай сагыш-сеткиливисти илергейлеп, оларга тайбыңны болгаш чаагай чорукту күзээри-биле бодумнуң чугаамны доозуп каарын күзээн ийик мен.

Дээрги федералдыг канцлерниң болгаш дээрги-агай Шмидтиң кадыкшылы дээш дашкаларны көдүрерин күзеп тур мен!

Мында турар бүгү кижилерниң кадыкшылы дээш!

Совет Эвилели биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразынга чаагай кожа-хелбээ чорук болгаш кады ажылдажылга дээш!

Европага болгаш бүгү делегейге тайбың дээш!

Г. Шмидтиң болгаш Л. И. Брежневтиң чугааларын чыыглаңнар улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

(СЭТА).

ЖУРНАЛИСТЕР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

БОНН. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ГФР-де эгелээн аян-чоруунга делегей парлалгазы, радио болгаш телевидение аажок улуг сонуургалын илергейлеп турар. Делегейде ол чугула болуушкунну чырыдары-биле Боннда 1600 ажыг барыын-герман болгаш дашткы журналистер чеде берген. Дээди деңнелге совет-барыын-герман ужуражыышкын — ГФР-ниң солуннарының бир темазы ол апарган. Телевидениениң болгаш радионуң бүгү программалары аян-чоруктуң эң чугула үе-чадаларының дугайында дорт дамчыдылгаларны кылып турар.

Боннда парлалга бажыңының улуг залынга ноябрь 23-те парлалга конференциязы болган. Аңаа совет төлээлекчи Л. М. Замятин биле барыын-герман төлээлекчи К. Беккер албан хуузунуң чугаалажыышкыннары эгелээниниң дугайын, ур болгаш быжыг тайбыңны хандырарының, ядролуг халапты болдурбазының айтырыглары кол кичээнгейге турганын дыңнаткан.

Чугаалажыышкыннар ажыл-херекчи байдалда чоруп турар деп бодал-оналын олар илергейлээн.

Барыын-герман пайысылалда амгы чугаалажыышкыннарны совет тала делегей политиказының чугула чүүлү кылдыр көрүп турар. Сорулга чүл дээрге, ядролуг халапты болдурбазынга кандыг хөделиишкиннер эргежок чугулазын тодарадып алыры болуп турар.

Чугаалажыышкыннар үезинде Л. И. Брежневтиң онзалап демдеглээниниң ёзугаар алырга, бот-боттарывыска чугаалаар чүүлдер бистерге кезээде бар болуп келген. Ол чүл дизе, ам делегейниң таваржы бергени берге байдалдан үнериниң аргазын кады дилеп тыварынга белен болуру-дур.

Совет Эвилели Федеративтиг Республиканың удурланыкчызы эвес, харын эштежикчизи болгаш кожазы болуп турар дээрзиниң дугайында Г. Шмидтиң медеглелин Л. И. Брежнев деткээн.

НАТО-нуң планнары-биле холбаштыр Европаның кырында диргелип келген кыжаныышкынны чайладыр кол сорулгаже кичээнгейни мөөңнээринче Совет күрүнениң баштыңы кыйгырганын Л. М. Замятин демдеглээн. Бир-ле болза, боо-чепсекти эндере бүдүрери бүгү чурттарны хаара туда бээр болгаш дайын айыылы чоокшулап келир, чок-ла болза, ону болдурбайн барып болур болгаш дүшкүүрелдиг чорукту чавырлыдырарынга чедире бээр угланыышкынче дагын ээп кирер ындыг шилил алыышкынның мурнуңда ам улустар турарын көрбейн барып болбас.

Ортумак ыракшылдың чепсээниң талазынга амгы үеде ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш НАТО-нуң аразында күш барык дөмей. Совет Эвилели моон мурнунда-даа ышкаш, камгаланы хандыраарынга четчир барык бир дөмей күш бар кылдыр санап турар. Женевага чугаалажыышкыннарга ол харыы ону барымдаалаар.

ГФР-ниң федералдыг канцлери Г. Шмидтиң чугаалажыышкыннар үезинде кылган медеглелиниң утказын К. Беккер бодунуң чугаазынга тайылбырлаан. Л. И. Брежневке ГФР-ниң чазааның баштыңы чүректиг хапызындан байыр чедиргенин болгаш ооң аян-чоруун ГФР-ниң удуртукчулары улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турарын демдеглээнин барыын-герман төлээлекчи чугаалаан. Керээлерниң болгаш дугуржулгаларның сөөлгү он чылда тургустунган системазы Совет Эвилелиниң болгаш ГФР-ниң аразында харылзааларга база чугула рольду ойнап турарын канцлер онзалап демдеглээн деп, ол айыткан.

Совет болгаш барыын-герман төлээлекчилер журналистерниң айтырыгларынга харыылаан.

(СЭТА).

Тувинская республиканская библиотека

ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Совет чурт он бирги беш чылче кирген. Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлериниң күүседир дээш бистиң чонувус чуткулдуг ажылдап турар. Бодунуң партиязынга чоннуң кызыгаар чок бүзүрели, ооң политиказын бир эп-сеткилдиг деткип турары— партияның шиитпирлериниң эртемге ханызы-биле үндезилеттингениниң бүзүреддиг херечизи-дир. Ол чорук СЭКП ТК-ның чоокта чаа болуп эрткен Пленумунуң, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң оңгу чыыжының алдыгы сессиязының ажылынга база бүрүну-биле хамааржыр.

1981—1985 чылдарда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш 1982 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база 1982 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдериниң дугайында айтырыгларны Пленум чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев Пленумга делгереңгей чүве чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң сөөлүнде кылдынган политиктиг, организакчы, ажыл-агый талазы-биле улуг ажылды ында көргүскен, массаларның күш-ажылчы болгаш политиктиг улам кедурлүүшкүннүг идепкейлиин демдеглээн. Съездиниң шиитпирлерин улам ыңай күүседириниң аргаларын ханызы-биле бүгү талалыг айыткан, он бирги беш чыл планының, беш чылдың ийиги чылында планның делгереңгей характеристиказын, политиктиг болгаш социал-экономиктиг үнелээшкинин кылган, съездиниң айытканы коммунистиг тургузуушкуннуң улуг болгаш нарын сорулгалары чедиишкинниг күүсеттинер дээрзинге бүзүрелдиг илергейлээн.

Беш чылдың планныг даалгалары съездиниң айтышкыннарынга колдуунда дүгжүп турарын эш Л. И. Брежнев демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге тодаргайлааны ёзугаар он бирги беш чылдың кол сорулгазы болза, **улус ажыл-агыйының быжыг туруштуг, улам бурунгаар дешпилгелиг хөгжүлдезинге, эртем-техниктиг дешпилгени болгаш экономиканы хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче шилчидерин дүргедедиринге, чурттуң экономиктиг күчүзүн улам боттуг ажыглаарынга, курлавырларны бүгү талалыг камнаарынга болгаш ажылдың шынарын экижидеринге үндезилээш, совет кижилерниң чаагай чоруунуң улам ыңайы өзүлдезин хандырары болур.**

Ол сорулганы шиитпирлээриниң аргаларын беш чыл планында тодаргайлаан, чурттуң экономиктиг күчүзүн улам-на өстүрериниче, улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидериниче угланышкынны быжыглаан. Үлетпүрнүң болгаш кедээ ажыл-агыйның шапкын хөгжүдери, капитал салыышкыннарын мөөңнээр, Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүң байлаан улам-на шиңгээдип алыр, совет республика бүрүзүнүң чаа көдүрлүүшкүнүн хандырар талазы-биле хемчеглер көрдүнген. Чурттуң камгалалының херегледдери идегелдиг хандыртынып турар.

Национал орулга беш чылда 18 хуу, үлетпүр продукциязын бүдүрери—26 хуу, кедээ ажыл-агыйның ниити продукциязы (чылда ортумак чижек-биле санаарга)—13 хуу, транспорттуң бүгү хевирлериниң чүък сөөртүлгези —19, капитал салыышкыннары — 10,4 хуу өзер.

1985 чылда электроэнергияны бүдүрери 1980 чылдаазы-биле деңнээрге 260 миллиард киловатт-шак, минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрери (чижек единицаларга) —47 миллион тонна, газ тывыжы —195 миллиард кубометр немей көвүдээр. Чемишчидилгелер болгаш газ талазы-биле хемчээлдер 1980 чылдаазы-биле деңнээрге 45 хуу өзер, ол дээрге—өзүлдениң кончуг бедик хуузу-дур!

Национал орулганың хереглээге ажыглаар үлүү көвүдээр; 1985 чылда хереглелдиң фондузу 1980 чылдаазы-биле деңнээрге 73 миллиард рубль өзер. Чиик үлетпүрнүң продукциязының хемчээли беш чылда 19 хуу улгадыр.

Улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларының ортумаа-биле айда шалыңы 14,5 хуу, колхозчуларның ниитилештирген ажыл-агыйынга күш-ажыл төлевири—20 хуу бедиир. Ажыл төлевирин бедидер талазы-биле күрүнениң ниити эң улуг хемчеглерин эгелээн. 1985 чылга чедир төнчүткен акша-хөреңгилерниң күсели-биле ол сорулгаларга 10 миллиард хире рубльди тускайлап бээри көрдүнген.

Күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы 1985 чылда 345 миллиард рубль чедер (1980 чылда 268,5 миллиард турган). Чоңга садар бараанның ассортиментизин калбартырынче, шынарын бедидериниче улуг кичээнгейни угландырып турар. Продукцияның чок бедик үнелээшкини-биле садып ап турар ындыг бүдүрүлгелер ам безин эвээш эвес деп, эш Л. И. Брежнев демдеглээн. Ындыг кылыглар улам-на хөй болзун, бүгү бүдүрүлгелер чоңга бедик шынарыг болгаш янзы-бүрү бараанларны бүдүрүп берзин дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр херек.

1985 чылда хереглелдиң ниитилел фондулары 144 миллиард рубль азы 1980 чылдаазындан 23 хуу хөй болур. Ниитилел фондуларының өзүлдези—ол дээрге, чаа школалар, эмнелгелер, культураның албан черлери, ол дээрге, социал болгаш амыдырал хандырылгазын экижидери-дир. Ол дээрге, уругларлыг өг-бүлелерге, ажылдап турар иелерге, чаа өгленгеннерге күрүне дузаламчызын калбартыры, пенсия хандырылгазын экижидери болгаш оон-даа өске хемчеглерни боттандырары-дыр.

Чуртталга тудуунга 93 миллиард рубльди тускайлап турар. 530 миллион дөрбелчин метр ниити чуртталга шөлүн тудар. Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүң районнарынга ол тудугну колдадыр чорудар (эрткен беш чылдаазындан 30 миллион дөрбелчин метр хөй чуртталга бажыңнарын кедээ черлерге тудар).

Бисти долгандыр бойдусту камгалаары — кижилерниң, амгы болгаш келир үениң салгакчыларының эргежыынга база дүгжүп турар. Күрүнениң капитал салыышкыннарындан 10 миллиард ажыг рубльди он бирги беш чылда ол сорулгаларга чарыгдаары көрдүнген.

Чоннуң чаагай чорууп бедидеринге хөй чүүлдерни партия, күрүне кылып турар. Ынчалзажок бо талазы-биле бергелер база бар. Боттут-даа (үш чылдарны улаштыр каңдаашкын, делегей байдалының нарыыдааны), субъективтиг-даа чылдагааннарның уржуунда ол бергелер болдунган, ынчаарга ажыл-агыйжы ажыл-чорудулганың болгаш экономиктиг бодаашкынның стили, планнаашкынның методтары, эргелеп башкарылганың системазы четпес сайзыраңгайжын. бистиң ажыл-агый хөгжүлдевистиң амгы үе-чадазының негелделеринге ам-даа чедир харыылап шыдавайн турары субъективтиг чылдагааннар болган.

Эът, сүт продуктулар, хөвең-саазын пөстер болгаш өске-даа бараанпар-биле чоннуң хандырылгазында үзүктелиишкиннер ам-даа бар. Бо болгаш өске-даа айтырыгларны шиитпирлээринге чүгле чаңгыс арга бар—бүдүрүүшкүнүң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрери, экономиканың ажыктыын бедидери болур.

Ажыл-агый тургузуушкунунуң эң чугула айтырыгларын анализтээрде болгаш оларны шиитпирлээриниң аргаларын эш Л. И. Брежнев тодаргайлаарда, аъш-чем айтырыындан эгелээни таварылга эвес. Аъш-чем айтырыы — ажыл-агый-даа, политика-даа талазы-биле — бүгү беш чылдың кол айтырыы болуп турар. Ону кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезиниң чүгле бедик темпилеринге үндезилээш, шиитпирлеп болур. Тарааның чылда ортумаа-биле чыылдазын беш чылда 35 миллион тонна, а эътти бүдүрерин — 2 миллион ажыг тонна немей көвүдедири көрдүнген. Беш чыл кедергей каңдаашкынныг чылда эгелээн-даа болза, аъш-чемни бүдүрерин дүргеп болгаш быжыы-биле өстүрериниче партияның угланышкынны чайгылыш чок.

Планныг даалгаларны күүседир телээде, кедээ ажыл-агыйда ажылдарны агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарынга удурланыштыр эң-не мергежилдиг чорудары, чер-черниң байдалдарын чигези-биле шыңгыы барымдаалап көөрү, аңаа үндезилээш эргежок чугула техниканы болгаш технологияны ажыглаары, үнүштерниң түс черге таарышкан эң-не хөй продуктулар бээр сорттарын тарыыры, мелиорацияны хөгжүдери, чемишчидилгелерни эки түңнелдерлиг ажыглаары чугула.

Аъш-чемниң бедик шынарлыг продуктулары-биле чонну хандырары кедээ ажыл-агыйның болгаш өске-даа хөй адырларның эки ажылдаарын негеп турарын барымдаалааш, аъш-чемниң комплекстиг программазын ажылдап кылыры эргежок чугула деп, СЭКП-ниң XXVI съездизи санап көрген.

Бо херек нарын болгаш чогаадыкчы ёзу-биле шиитпирлээри негеттинер дээрзинде чигзиниишкин чок. Кедээ ажыл-агыйга, ону хандырып турар үлетпүр адырларынга, кедээ ажыл-агый продукциязын белеткээриниң, кадагалаарының, болбаазырадып кылырының, дажыглаарының болгаш садыглаарының системаларынга күженишкиннерни үндүрери аңаа таварылга эвес-ле болгай деп, эш Л. И. Брежнев демдеглээн. Чаңгыс аай алыс сорулганы чедип алыр; кедээ ажыл-агый продукциязының чуртка херек хемчээлин болгаш ассортиментизин бээр дээш холбаштырар ужурлуг. Чер-черниң аъш-чем курлавырларын, дузалаар ажыл-агыйларның аргаларын улам долу ажыглаары эргежок чугула. Бо херекке бүгү инициативаны деткиир херек.

Экономиктиг механизмни болгаш эргелеп башкарылганың системазын сайзыраңгайжыдарының айтырыглары аъш-чем айтырыын шиитпирлээринге чугула черни ээлеп турар. Чүгле кедээ ажыл-агыйны болгаш ниитизи-биле агроүлетпүр комплекизин эргелеп башкарар дугайында эвес, хамыктың мурнунда чер-черге, колхозтарга болгаш совхозтарга, район звенозунга эргелеп башкарылга дугайында чугаа болуп турар. Кажан ажылдарны эгелээрде, гектарга чүнү тарыыр дээрин кым-даа эвес, а чогум-на колхоз, совхоз шиитпирлээр ужурлуг. Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң өзүлдезинге болгаш ооң интенсификациязынга бүгү тала-биле идиглиг, колхозтарның болгаш совхозтарның, агроүлетпүр комплекизиниң бүгү звеноларының инициативазын калбартыр, алыс түңнелдерни чедип алыр кылдыр оларны ажылдадыптар экономиктиг болгаш өске-даа байдалдарны тургузар херек. Кажан хөй колхозтар болгаш совхозтар каражалыг болуп, а оларны хандырган организациялар орулганы болгаш шаңналдарны ап турар ындыг байдалды соксадыр үе келген. Колхозтар болгаш совхозтар агроүлетпүр комплекизиниң кол звенозу болгап турар ужурлуг, чогум-на оларда тарааны, погааларны, кат-чимисти өстүрүп, эътти, сүттү бүдүрүп, аъш-чем бүдүрериниң планнарын күүседип турар болгай. Арткан бүгү звенолар ол звенога бараан болур болгаш оон-биле харылзааларга ам-даа ховар эвес болдунуп турары ышкаш хуузунда эрге-ажыктарын сүрер эвес, а бүгү-ниитиге ажыглалдыг эрге-ажыктарны барымдаалаар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның ээлчеглиг Пленумнарының бирээзинге аъш-чем программазын чугаалажыр дугайында эш Л. И. Брежневтиң саналын Пленумнуң киржикчилери чүүлдүг деп хүлээп алган.

Политбюронуң санап турарын ёзугаар алырга, ТК-ның ээлчеглиг Пленумнарының бирээзинге чугаалажып көрзе чугула база бир айтырыг бар—ол болза, ажыл-агый механизмин, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарылганың системазын сайзыраңгайжыдарының айтырыы-дыр. Бо талазы-биле эвээш эвес чүүлдер кылдынган. Ынчалзажок амыдырал чаңгыс черге турбас. Адырлар аразының болгаш адырларның боттарында харылзааларны калбарып база нарыыдап, бистиң каңчаар-даа аажок улуг ажыл-агый организмивистиң адырларының чаңгыс аай тудуш холбаалыының ужур-дузазы улгадып турар.

Бүгү-ле ажыл-агый механизми XXVI съездиниң: «Экономикага камналгалыг болур ужурлуг» деп негелдезин ёзугаар тургустунган турар ужурлуг. Ынчалза-даа ону чедип алыры-биле бүгү-ле чүүлдерни чамдык черлерде чедир кылбайн келген болгаш кылбайн турар. Улуг күш негеттинер планнарны алыры, эртем-техниктиг дешпилгени дүргедедири, продукцияның шынарын бедидери бүдүрүлгелерге болгаш каттышкылыышкыннарга ажыктыг эвес болгулаары ховар эвес. Чижээ, станоктарны кылып үндүрериниң азы хлеб быжыларының дугайында чугаа чоруп турда, тонналар азы рубльдер-биле санаар, азы транспорттуң ажылын үнелээрде, ажыглаар тонна-километр-даа санаар үезинде барымдаалаар сурагжаан «вал-херек» кырында төтчеглекчи чорукче, улуг өртек-үнелиг, аар болган тудум-на, планга, шаңналдарга болгаш өске-даа чаагай чүүлдерге таарымчалыг болур принцип-биле ажылдаарынче албадап турар. Материал-техниктиг хандырылганы үндезини-биле экижидери негеттинип турар: түр бедин үе-түүшкүннер дыка хөй бүдүрүлге болгаш тудуг черлериниң ажылын шуут-ла сандарадып турар.

Эргелеп башкарарын, ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдарының айтырыглары улуг чарыгдалдарны негевейн турар, ынчалза-даа ооң бээр ажыы дыка улуг. СЭКП ТК болгаш Министрлер Чөвүлели бо айтырыг талазы-биле 1979 чылдың июль 12-де тускай доктаал хүлээп алган болгай. Ол документини хүлээп алганындан бээр ийи чыл ажыт үе эрткен, ынчалза-даа херек ындыг-ла кончуг шимчевээн. доктаал оожум, кезиктендир күүсеттинип турар. СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпири, эш Л. И. Брежневтиң чугаазы ол доктаалды чугаа чокка, сонгаарлатпайн күүседириниче партия органнарының, ССРЭ-ниң Күрпланының, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларының кичээнгейин угландырып турар.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазында одалга-энергетика комплекизиниң, капитал тудуунуң хөгжүлдезиниң болгаш бүдүрүлге күчүлерин чогуур үелеринде шиңгээдип алырының айтырыглары улуг черни ээлеп турар. Оттулар чүүлдү болгаш энергияны бүдүрерин планда көскүзү-биле немештирерин көрген-даа болза, чурттуң хереглели дүрген улгадып турар. Ынчангаш оттулар чүүлдү болгаш энергияны камнаарының бүгү-ле идиг бериишкиннерин болгаш аргаларын ажыглаары эргежок чугула боор турар. Капитал тудуг талазы-биле капитал салыышкыннарның өзүлдезин эвээжедип турган, кол фондуларны ажыглалга киирерин дыка улгаттырарын көрген. Компенсастыг чурум ёзугаар кылдынып турар тудугларже доктаамал кичээнгей салыры эргежок чугула.

Капитал салыышкынның ниити хемчээлиниң он хуу улгадырының үезинде национал орулганың немелде өзүлдези 18 хуу болурун үстүнде чугаалаан болгай. А ол чүл дээрге, планның үндезини кылдыр бүгү-ле курлавырларны эң дээре ажыглаарынче угланышкынны салып турары ол-дур. Ол ышкаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер талазы-биле хемчеглерни база көрген.

Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге, ону интенсификастаарынга эртем-техниктиг дешпилгениң чедиишкиннериниң ажыглаары шиитпирлиг рольду ойнаар, ынчангаш эртем-шинчилел болгаш төлевилел институттарының мурнунда улуг болгаш харысалгалыг сорулгалар салдынып турар. Эртемге күштерни болгаш акша-хөреңгини тоо быдарадырын соксадырын, эртем болгаш техниктиг шиитпирлер амгы үениң негелделеринге дүүшкен турарын, чаа техника болгаш технология-даа озал чокка ажыглаттынган турарын Пленум негээн.

Амгы үеде таарымча чок боop турар демографтыг байдалда күш-ажылчы курлавырларны улам-на таарымчалыг ажыглаары чугула. Бо талазы-биле кол чүүл—ниити үлетпүрде ажылчыннарның 40 хире хуузунуң, а тудугда болгаш хандырылга черлеринде— оон-даа хөй кезииниң бүдүрүп турары хол-биле кылыр ажылдарны кызырарын дүргедедири болур. Хол-биле кылыр, ылаңгыя аар ажылдарны кызырарының талазы-биле тускай угланышкынныг комплекстиг программаны ажылдап кылырын шапкынчыдары эргежок чугула.

1982 чылдың планы кандыгыл дээрге, ында өзүлдениң темпизин көргенин ТК-ның Пленумунга демдеглээн болгай. Партия планны хүлээп алырда боттуг аргаларны шыңгыы барымдаалавышаан, ону ыңап-ла күүседирин база шыңгыы негээр. Мурнундагы ышкаш планнарны эде көөр чорук-биле эптежип болбас ужурлуг. Планны бадылаашының соонда ол хоойлу болу бээр, ынчангаш ону шуптү кижилер — ажылчындан министрге чедир хоойлу кылдыр көөр ужурлуг. Партия 1982 чылдың планы чүгле доолдур эвес, харын база ажыр күүсеттинген турар ужурлуг деп сорулганы салган.

Чедиишкиннинг ажылдаарынга бүгү-ле чүүлдерниң: бедик хөгжүлделиг бүдүрүкчү күштер-даа, совет улустуң социал-политиктиг болгаш моральдыг чаңгыс эви-даа, СЭКП-ниң XXVI съездизинде айыттынган бурунгаар шимчээшкинниң тодаргай стратегиязы-даа Совет чуртта барын эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Ам херек болза, бүгү партияның экономиктиг тургузуушкун талазы-биле организакчы ажылының деңнелин ам-даа бедик көдүрерин-де боол турар. Партия эге организацияларының дайынчы аргалы аажок улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар; күш-ажылчы коллективтерде байдал, сагыш-сеткил, а ындыг болганда, бүдүрүлге көргүзүглери коммунистерниң канчаар ажылдап турарындан дыка хамаарылгалыг.

1982 чылда чурт ССР Эвилелиниң 60 чылын демдеглээр. Профэвилелдериниң болгаш комсомолдуң ам болур деп турар съездилери-биле чергелештир ол болуушкун партия биле улустуң чаңгыс эвин улам быжыглаарынга, чурттуң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының улам сырый каттыжарынга, массаларның политиктиг, чогаадыкчы идепкейин кедүреринге чаа күчүлүг идиг болур.

СЭКП ТК-ның Пленуму 1981—1985 чылдарда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының, ССРЭ-ниң 1982 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш 1982 чылда Күрүне бюджединиң төлевилелдерин колдуунда чүүлдүг деп көрген доктаалды хүлээп алган. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге айыттынган төлевилелдерни ССРЭ-ниң Дээди Совединге көөрү-биле киирерин саналдаан.

Иштики болгаш даштыкы политика, коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын боттандырар талазы-биле XXVI съездиниң ажылдап кылганы стратегтиг угланышкынны боттандырып чорудар дээш СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң ажыл-чорудулгазын бүрүн долузу-биле чүүлдүг деп көрген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң Пленумга чугаазында кирген чүүлдерни болгаш түңнелдерни удуртулга болдургаш, кичээнгейни бо чылдың онаалдаларын чедиишкинниг доозарынче, 1982 чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планын доолдур болгаш ажыр күүседиринче угландырарын эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, округкомнарынга, хоорккомнарынга болгаш райкомнарынга Пленум саналдаан. Бо сорулга-биле бүгү күштү партияның эң чугула айтыышкынын— улус ажыл-агыйының ажыктыг чоруун бедидериниче, ону интенсификастаарын боттандырарынче угландырар ужурлуг. Эртем-техниктиг дешпилгени шапкынчыдарынга, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, продукция бүдүрерин көвүдедиринге болгаш шынарын бедидеринге бар аргаларны эң-не долузу-биле ажыглаар. Капитал тудугну дыка экижидеринче онза кичээнгей салыр ужурлуг. Металлды, оттулар чүүлдү, электри энергиязын, чиг-этти болгаш материалдарны, сан-хөө болгаш күш-ажыл курлавырларын чөп болгаш камналгалыг ажыглаарын хандырарының эргежок чугула хемчеглерин боттандырып чорудар, бистиң экономикавыстың камналгалыг болурунга бүгү-ле чүүлдерни кылыр, эртемниң ролюн бедидер, эртем-шинчилел, төлевилел болгаш конструктор организацияларының ажылының улам-на ажыктыг болурун чедип алыр. экономиканы планнаарын болгаш эргелеп башкарарын улам экижидер, ажыл-агыйны чорударының стилин болгаш аргаларын сайзыраңгайжыдар талазы-биле ажылды шыңгыы чорудар ужурлуг.

Даштыкы экономиктиг харылзааларның ажыктыын бедидерин, бирги ээлчегде социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылганы улам калбартырын чедип алыр.

Партияның айыткан улуг хемчээлдиг сорулгалар курлавырларны болгаш аргаларны улам-на долдур ажыглаар талазы-биле күженишкиннерни улгаттырарын адыр бүрүзүнден, эвилелдешкен республика бүрүзүнден, край, область, хоорай болгаш район бүрүзүнден, күш-ажылчы бүгү-ле коллективтерден негеп турарын Пленум демдеглээн. Бо талазы бүдүрүлгениң участок бүрүзүнге, башкарылганың бүгү талазынга организастыг, ажыл-херекчи чорукту күштелдирери, күрүне болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун быжыглаары бирги чергениң ужур-дузалыг боол турар.

ССРЭ-ниң 1981—1985 чылдарда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планы, 1982 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планы болгаш Күрүне бюджеди ССРЭ-ниң Дээди Совединге хүлээп алдынган болгаш оон-биле хоойлу кылдыр күштүг боол эгелээн.

Ам херек болза, СЭКП ТК-ның Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының шиитпирлерин коммунист бүрүзүнге, совет кижи бүрүзүнге, коллектив бүрүзүнге чедирип, оларны күүседир дээш оларның чүнү кылырын ыяк тодарадыры боол турар. Бистиң тургузукчу ажылывыстың участок бүрүзүнге ажылчы чоннарның чедиишкиннинг ажылдаарынга эң таарымчалыг байдалдарны тургузуп, планнаан даалгаларны күүседип турарын чогуур үезинде контрольдаары чугула.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының шиитпирлерин пропагандалаарынга солуннарның, радионуң болгаш телевидениениң ролю улуг. ынчангаш олар бистиң чедиишкиннеривисти чайынналдыр, билдингир кылдыр бүгү талалыг көргүзер. массаларның эгелээшкиннерин идепкейлиг деткиир. курлавырларны илередип, тыварынга болгаш ажыглаарынга, четпестерниң болгаш бергелерниң ажып эртеринге дузалаар ужурлуг.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазы, Пленумнуң доктаалы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының шиитпирлери партияга, бүгү совет улуска сорук кириишкин болгаш шаг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп алдынган. Олар делегейниң хөй-ниитизиниң улуг кичээнгейин хаара тудкан.

Бистиң планнарывыс —тургузуушкуннуң планнары-дыр. Оларны боттандырар дизе тайбың, улустар аразынга кады ажылдажылганы калбартыры, чавырлыышкынны камгалаары болгаш ханыладыры эргежок чугула. Ленинчи партия, Совет күрүне тайбың, улустарның айыыл чок чоруу болгаш кады ажылдажылгазы дээш эң-не чайгылыш чок демиселчилер боол келген болгаш болур-даа, ынчангаш оларны Черниң күш-ажылчы кижилери, чаагай сеткилдиг бүгү-ле кижилер хүндүткел-биле көрүп турар.

Он бирги беш чыл совет улустуң төөгүлүг тургузуушкуннарының оруунга алдарлыг үе-чадаларның бирээзи болур болгаш болур-даа, Коммунистер, бүгү ажылчы чоннар социалистиг чарышты улам-на калбартыр, он бирги беш чылда шалыпчы күш-ажыл-биле, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннери-биле демдеглээринге быжыг бүзүрелин партияның Төп Комитеди илереткен.

(«Правда» солуңдан).

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Э. Д. Даржааны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совхоз бүдүрүлгезинге хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнгениниң хүнүнден бээр 60 харлааны-биле холбаштыр Тожу районда «Май 1» совхозтуң ивижизи, Социалистиг Күш-ажылдың **Маадыры Эрестол Даржаевич Даржааны Тыва** АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **Хүндүлел бижии**-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1981 чылдың ноябрь 24.

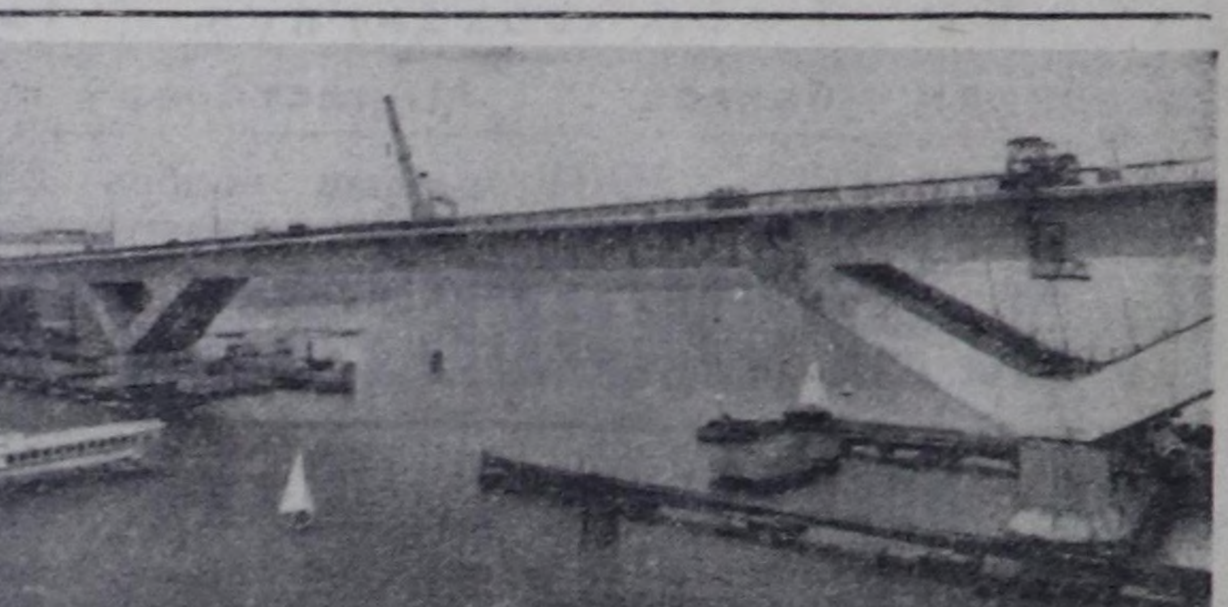

МОСКВА ОБЛАСТЬ. «Мостотрестиң» көвүрүг тудар 18-ки отрядының тудугжулары болгаш монтажчылары ССРЭ-ниң Европа кезээнде автомашиналар эртер эң улуг көвүрүгнүң бирги ээлчээн ажыглалга киирерге белеткенип турарлар. Ол көвүрүг Клязьманиң суг шыгжамырын кежир туттунган. Москва—Дубно аразында орукта үш километр көвүрүгнү кылган, ооң 480 метрин демир-бетон конструкциялардан кылган.

ЧУРУКТА: чаа көвүрүг.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АНЫЯКТАРНЫҢ СОНУУРГАЛЫН БАРЫМДААЛАП

Аныяк ажылчынның хүннери болгаш бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделери, шериг-спортчу оюннар болгаш маргылдаалар, алдарлыг кижилер-биле ужуражылышкыннар — ниитилелдиң идеологтуг ажылының чарылбас кезээ болур. ол болгаш өске-даа хөй янзы хемчеглер бистиң хоорайларывыста болгаш суурларывыста хандыкчы күштүг, солун байдалга эртип турар. Ынчаарга бүгү-ле оолдар болгаш кыстар чурттап турар черлериниң аайы-биле кижизидикчи ажылче хаара туттунган, чер болганга оларның назы-хар байдалдарын болгаш өске-даа онзагай чүүлдерин барымдаалаан ындыг эргежок чугула байдалдар тургустунган бе? ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының Аныяктар херектериниң талазы-биле доктаамал комиссияларының чап-чаа болган каттышкак хуралынга ол дугайында чугаа болган.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалындан хамаарыштыр чурттап турар черлериниң аайы-биле аныяктар ортузунга ажылды сайзыраңгайжыдарынга хамаарыштыр улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1979 чылдың май 29-тагы доктаалын улус депутаттарының Мурманск, Одесса, Рига хоорай Советтериниң канчаар күүседип турарын комиссиялар көрген.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаалдарын боттандырбышаан, ол Советтер ёзун орар салгакчыларының ортузунга кижизидикчи ажылын сөөлгү чылдарда күштелдиргенин депутат С. М. Шабашовтуң база Мурманск, Одесса болгаш Рига хоорай Советтериниң күүскомнарының даргаларының дыңнадыгларынга демдеглээн. Аныяктарның ажыл-ижин, амыдырал-чуртталга байдалын болгаш дыштанылгазын организастаарынга хамаарышкан айтырыгларны сессияларга, күүскомнарының болгаш доктаамал комиссияларының хуралдарынга үргүлчү көрүп турар. Кижизидилгениң хевирлерин болгаш аргаларын сайзыраңгайжыдарын чугула ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар. Аныяктарның ужуруткалыг дыштанылгазының төптери чуртталга-ажыглал организацияларының чанында тургускулаан клубтар болуп бар чыдар. Чурттап турар черлериниң аайы-биле аныяктар ортузунга ажылга профэвилел болгаш комсомол организациялары, күш-ажылчы коллективтер болгаш хөй-ниити шуут киржип турар. Ол чорук хөй-ниитиге ажыктыг ажыл-херектерге аныяктарның киржилгезин база оларның идепкейин өстүреринге идигиг апарган.

Ынчанмыже ол ажылда ам-даа улуг четпестер, чазыглар барын комиссияларның хуралынга демдеглээн. Чамдык хемчеглер чаңгыс аай болгаш дөмейлешкек болганындан аныяк кижилерге чогуур салдарын чедирбейн турар. Янзы-бүрү албан черлеринге чагырткан спорт бажыңнарын кошкак ажыглап турар. Чуртталга черлериниң аайы-биле тургускан клубтарда техниктиг бөлгүмнер эвээш, оларда инвентарьлар болгаш дериг-херекселдер ховар, мергежилдиг кадрлар чедишпес. Чуртталга бажыңнарын планнап болгаш тудуп турарының үезинде бичии уругларның болгаш аныяк өскенниң күш-дамыр база угаан-бодал сайзыралынга таарышкан байдалдарны чамдыкта хандырбайн турар. Эрге-чурум үрээр чоруктарның чылдагааннары дыка улуг чергезинде-ле кижизидилге ажылында четпестер болуп турар. Корум-чурум камгалаарының чамдык хөй-ниити пунктулары, улусчу дружиналар ындыг үрээшкиннер-биле кошкак демисежип турар.

Чурттап турар черлериниң аайы-биле аныяктар ортузунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидеринче угланган чогуур сүмелерни комиссиялар хүлээп алган.

Комиссияларның каттышкан хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы М. Холов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң Даргазы А. П. Шитиков, партия болгаш совет органнарның, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртур ажылдакчылары киришкен.

(СЭТА).

КОМПЛЕКСТИГ ЧОРУДАР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел талазы-биле республика комиссиязының хуралынга Улуг-Хем районнуң арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар талазы-биле комиссиязының ол талазы-биле чорудуп турар ажылының база «Шагонартяжстрой» трестиң администрациязының, хөй-ниити организацияларының аныяктар ортузунга арагалаар чорукту баш удур болдурбас талазы-биле ажылының дугайын чугаалашкан.

Районда болгаш тресте арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турарын комиссия демдеглээн. Арагалаар чорукка удур демиселдиң комплекстиг хемчеглерин ажылдап кылган болгаш боттандырып турар. Комиссияның хуралынга Чодураа кедээ Совет күүскомунуң, Сельхозтехника салбырының администрациязының бо ажыл талазы-биле илеткелдерин дыңнаан. Комиссия сөөлгү үеде үнүүшкүннүг хуралдарны, ажылчы чоннарның хуралдарын Торгалыгта, Арыг-Үзүүнге, Арыскаңга эрттиргилээн. Хайгаарал рейдилерин болгаш үнүүшкүннерин организастап турар.

Районга заприктер сергедир черни тургусканы, ооң чанында профилактика пунктузун ажытканы болгаш ооң эки ажылы база хөй-ниити организацияларының, бүдүрүлге, организация черлериниң чорудуп турар ажылы районга арагалаашкынның уржуундан кем-херек үүлгедир, корум-чурум хажыдар, авария болур чоруктарның санын кызырылдырар арганы берген.

Ынчалза-даа район комиссиязы болгаш трестиң администрациязы арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди ам-даа кошкак чорудуп келген. Ол болза партияның болгаш чазактың бо айтырыг талазы-биле доктаалдарының, СЭКП обкомунуң IV пленумунуң негелделеринге ыракта дүүшпейн турар. Районда бо ажылдың кол четпес талазы дээрге, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди комплекстиг чорутпайн, колдуунда чүгле арагачыларның санын кызырарынче угландыр ажылдап турары.

Район комиссиязы арагачыларга удур шыңгыы хемчег алырын бүдүрүлгелер, организациялар удуртукчуларындан чедип албайн турар. Олар колдуунда-ла заприктер сергедир черге хонганнарның торгадыын төлеттирери-биле кызыгаарлаттынып турар. Профилактиктиг хемчеглерниң саны эвээш, шынары чавыс. Бо ажылга улусчу дружиналары, эш хуу судтарын, культура-чырыдыышкын албан черлерин четпес киирип турар. Арагалаашкынга удур тематиктиг кежээлер, лекция, беседалар, кинофильм көргүзүглери, шоодуглуг хана парлалгалары, көскү агитация болгаш кижизидилге ажылының өске-даа хевирлери чөп ажыглаттынмайн турар.

Районда Жданов аттыг совхозта ышкаш, эки дуржулга турда-ла, чоннуң дыштанылгазын шын организастаар, спорт болгаш күш-культуража, коллективтиг, культурлуг дыштанылгаже кижилерни хандыкпыдар талазы-биле ажыл кошкак. Бедүүн хевирниң спорт шөлдери, стадионнар, спорт херекселдери кончуг эвээш.

«Шагонартяжстрой» трестиң администрациязының, хөй-ниити организацияларының аныяктар ортузунга арагалаашкынга удур чорудуп турар ажылында шыңгыы четпестерниң барын комиссия демдеглээн. № 20, 18 КМК-ларда, автобаазада, механизация эргелелинде профилактика чөвүлелдери, эш хуу судтары четпес ажылдап турар. Хөй-ниити организациялары, бүдүрүлгелер удуртукчулары аныяктарның күш-ажыл, мөзү-шынар болгаш эстетиктиг кижизидилгезинче, спорт массалыг ажылды экижидериниче эвээш кичээнгей салып турар. Профэвилел, комсомол комитеттериниң, херээженнер чөвүлелдериниң хуралдарынга күш-ажыл чурумун болгаш корум-чурум үрээннерни, арагачыларның аажы-чаңын ховар сайгарып көрүп турар.

Үстүнде четпестерниң уржуундан районда болгаш тресте улуг-даа, аныяк-даа кижилерниң ортузунда арагалаар чорук ам-даа хөй болуп, бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга, өг-бүле амыдыралынга, хоойлу-дүрүм болгаш корум-чурум сагыырын экижидеринге багай салдарны чедирип турар. Арага аймаан садарының чурумун үрээр чоруктар турган. Ээрттир суксуннарны кижи санынга онаалтыр саткапы ам-даа дыка хөй.

Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар талазы-биле республика комиссиязы хуралга демдеглеттинген четпестерниң шыңгыы болуп турарын айытпышаан, оларны эдер хемчеглерни дарый алырын, арагалаашкынга удур демиселди улам күштелдирерин Улуг-Хемниң район комиссиязынга, «Шагонартяжстрой» трестиң администрациязынга болгаш хөй-ниити организацияларынга даалкан.

ДЭЭШТИГ АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛААР

(ВЛКСМ обкомунуң VI пленуму)

ВЛКСМ Тыва обкомунуң VI пленумунга «СЭКП обкомунуң IV пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр аныяктар болгаш назы четпээннер ортузунга мөзү-шынар кижизидилгезин экижидер база корум-чурум үрээшкиннерин кызырар талазы-биле комсомол организацияларының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

СЭКП-ниң XXVI съездизи аныяктарның күш-ажылчы, мөзү-шынар, идей-политиктиг кижизидилгезинге комсомолдуң ролюн бедидерин ооң эң чугула сорулгазы деп айыткан. Съездиниң ол айтыышкыннарын боттандырбышаан, республиканың комсомол организациялары оолдар, кыстарның мөзү-шынар кижизидилгезинге, хөй-нииттиң корум-чурумун быжыглаарынга боттарының ролюн бедидип турар. Ол ажылдарны улам ыңай экижидеринге СЭКП обкомунуң IV пленумунуң шиитпирлери ханы салдарны чедир. Бо дугайын ВЛКСМ обкомунуң пленумунга илеткелчи — комсомол обкомунуң бирги секретары О. Х. Хопуя болгаш санал бергеннер демдеглээн. Аныяктар ортузунга кижизидилге ажылының байдалын пленумга шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп, четпестерни чайладырының оруктарын тодараткан.

Мөзү-шынар кижизидилгезиниң байдалын комсомол обкомунуң үшкү (1976 ч.) болгаш алдыгы (1979 ч.) пленумнарынга, обком бюрозунуң болгаш Иштики херектер, Чырыдыышкын министерстволарының коллегияларының каттышкан хуралынга чугаалашкан. Кылдынган ажылдарның түңнелинде комсомол организацияларының ролю бедип, чамдык суурларда, күш-ажылчы коллективтерде хөй-нииттиң корум-чуруму быжыгып, кем-херек үүлгедир чоруктар элээн кызырылган. Ажылды билдилиг тургускан комсомол организациялары эвээш эвес.

Чижээ, ВЛКСМ Эрзин райкому мөзү-шынар кижизидилгезин чорутпушаан, ол айтырыгны комсомол хуралдарынга доктаамал чугаалажып, хүлээп алган шиитпирлерин контрольдап келген. Корум-чурум үрелки дег элээди уруглар-биле ажылды экижидериниң хемчеглерин алган. Күш-культура болгаш спортту хөгжүдеринче кичээнгейни салган. Ук ажылды эки организастааны дээш эрткен чылдың түңнелдери-биле район республикада бирги черни алганы таварылга эвес.

Тываның электри четкилеринде, «Алдан-Маадыр», «Большевик», «Мөрен», «Бай-Тал», Жданов аттыг совхозтарда, өске-даа коллективтерде комсомол организациялары мөзү-шынар кижизидилгезин дээштиг чорудуп келген.

Дагдыныышкын шимчээшкини, комсомолчу-аныяктар коллективтери аныяктарның күш-ажылчы кижизидилгезиниң ажыктыг хевирлери апарган. Ийи муң ажыг дагдыныкчылар аңаа үлүүн киирип турар. Комсомолдуң областы организациязы идей-политиктиг, мөзү-шынар кижизидилгезин билдилиг чорудуп шыдаар чөтчир сапныг мергежилдиг кадрларлыг. Кижизидилгениң бир чугула хевири — спорттуң багай эвес баазазы республикада тургустунган. Мөзү-шынар кижизидилгезин хөй талалыг чорудуп, ооң дээштиин бедидеринге эргежок чугула байдалдарның тургустунганын ВЛКСМ обкомунуң пленумунга демдеглээн.

Ооң-биле чергелештир чедир кылдынмаан чүүлдерже пленумнуң киржикчилери кол кичээнгейни салган. Элээди уруглар ортузунда корум-чурум үрээр чорук онгу беш чылда элээн кызырылза-даа деңнел ам-даа бедик болуп артпышаан. Аныяктар болгаш элээди уруглар ортузунда кем-херек үүлгедиишкиннериниң деңнели бо чылын база кызырылбайн турар. Комсомолчуларның иштинде корум-чурум үрээр, милицияның эзириктер сергедир черинге кирер, биче хулиган херек дээш харысалгага кирген фактылар база бар. Кем-херек үүлгедиишкиннериниң хөй кезии Кызыл хоорайда болуп турарын ВЛКСМ обкомунуң пленумунга шыңгыы шүгүмчүлээн. Комсомол хоорkому өөредилге болгаш культура албан черлери-биле сырый харылзаалыг ажылдаарын ам-даа чедип албайн, күш-ажылчы коллективтерде аныяктар ортузунга кижизидилге ажылын кошкак тургускан.

ВЛКСМ обкомунуң пленумнарынга шыңгыы шүгүмчүледип турган комсомолдуң Барыын-Хемчик райкомунуң ажылының стилинде улуг четпестер чайлаттынмайн турар. Ында назы четпээннер ортузунда кем-херек үүлгедиишкиннериниң саны кызырылбайн турар. Ол райкомнуң бирги секретары С. Х. Кюрю пленумга санал бергеш, амгы үеде комсомол организациялары элээн ажылды чорудуп турарын дыңнаткан. Рейдилерни организастап, комсомолдуң оперативтиг отрядтарының ролюн бедиткен. Ынчалзажок тус-тус кижилер-биле кижизидилге ажылы четпес тургустунган. Райком хүлээп алган шиитпирлерин кошкак контрольдап келген.

Мөзү-шынар кижизидилгезин идепкейжидип, ылаңгыя элээди уруглар-биле ажылды онзагай кичээнгейде тургусканын ВЛКСМ Бии-Хем райкомунуң бирги секретары Ю. П. Федосеев саналынга чугаалаан. Ооң саналын ёзугаар алырга, мөзү-шынар кижизидилгезинге хамаарышкан айтырыгларны комсомол хуралдарынга 140 ажыг удаа чугаалашкан болуп турар. А ажылдың чедиишкини ооң санында эвес, а шынарында дээрзин утпаза чогуур. Комсомол организацияларының ажылының ындыг стилин бир янзы көрүп, аныяктарның кижизидилгезинге чаа аргаларны ажыглаары негеттинип турар.

Пленумнуң киржикчилери мөзү-шынар кижизидилгезинде өске-даа четпестерни принципиалдыы-биле сайгарып, аныяктарның болгаш элээди уругларның кем-херек үүлгедир чоруунуң чылдагааннарын бүгү талалыг анализтеп, четпестерни чайладырының аргаларын тодаргай чугаалашканнар.

Ниитилелге хоралыг үүлгедиглерниң бир үнер дөзү — арагалаашкын-биле демиселде шыңгыы четпестерни пленум демдеглээн. Аныяктарның чурттап турар черлериниң аайы-биле ажылды, политиктиг база экономиктиг, кежээки болгаш бот-өөредилгени, хоойлу-дүрүм пропагандазын чогуур деңнелге тургузары негеттинип турар. Күш-культураның болгаш спорттуң бар аргаларын долузу-биле ажыглаарының чугулазын санал бергеннер демдеглээн.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге белеткелдерин идепкейлиг ажыглаап, комсомол ажылының стилинде болгаш методунда четпестерни чайладып, ажылды сайзыраңгайжыдарының сорулгаларын айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

Пленумга СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи **В. П. Суров** олурупкан болгаш чүве чугаалаан. Чугаалашкан айтырыгга хамаарыштыр ханы анализти ол берип, бедик идейлиг, амыдыралчы идепкейлиг туруштуг аныяк кижини кижизидер дээш кичээнгей салза чогуур айтырыгларга доктааган.

ВЛКСМ-ниң отчёт-соңгулдалыг XX Тыва область конференциязын 1982 чылдың февраль 27-де чыылдырар дугайында доктаалды пленум хүлээп алган.

В. МААДЫР.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНДЕ

КОМИССИЯ ТҮҢНЕЛДЕРНИ ҮНДҮРҮП ТУР

РСФСР-ниң Дээди Совединиң декабрь 1-де Москвага ажылдап эгелээр дөрткү сессиязы республиканың ажылчы чоннарының чоокку чылдарда коммунистиг тургузуушкунга киржириниң калбак программазын хүлээп алыр. Аңаа Россия Федерациязының 1981—1985 чылдарда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын, 1982 чылда Күрүне планын болгаш бюджеттин чугаалажып көргеш, бадылаар база 1981 чылдың планының күүсеттинип турарын, а ол ышкаш 1980 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында чугаалажыр.

РСФСР-ниң План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларының тургускан он үш белеткел комиссияларынга ийи неделя хире үениң иштинде республиканың министерстволарының, комитеттериниң болгаш ведомстволарының киирип келгени план болгаш бюджет талазы-биле материалдарны бүгү талалыг анализтеп көрген. Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, эш Л. И. Брежневтиң түңнелдеринге болгаш сүмелеринге дүүштүр Россия Федерациязының экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң аңгы-аңгы айтырыгларының талазы-биле 60 ажыг илеткелдерни дыңнаан. Белеткел комиссияларының ажылынга киришкен 140 депутаттар барык шуптузу планнарны болгаш бюджетти чугаалажып көөрүнге киржип, чүве чугаалаап болгаш тодаргай саналдарын кииргеннер.

Ноябрь 23-те РСФСР-ниң Советтер бажыңынга План-бюджет комиссиязының Россия Федерациязының Дээди Совединиң өске-даа доктаамал комиссияларының киржилгези-биле пленарлыг хуралы болган. Хуралды комиссия даргазы депутат В. С. Кузьмичев чоруткан.

РСФСР-ниң 1981—1985 чылдарда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын, 1982 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын база 1981 чылдың планының күүсеттинип турарын баштай көргениниң түңнелдериниң дугайында планның кол-кол көргүзүглериниң талазы-биле белеткел комиссиязының даргазы депутат А. П. Заузлин илеткээн.

Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин ажыглап, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга күш-ажылды организастаарын экижидип тургаш, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң калбак программазы айыттынган. Беш чыл иштинде национал орулганы 22 хуу улгаттырарын планнап турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң аргазы-биле үлетпүр продукциязының немелде өзүлдезиниң 90 хуузун, кедээ ажыл-агыйның ниити продукциязының бүгү өзүлдезин болгаш капитал тудугга ажылдың немелде өзүлдезин чедип алыр. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарының экономиказын шалыпкыны-биле хөгжүдерин планнап турар.

Бюджеттиң кол-кол көргүзүглериниң талазы-биле белеткел комиссиязының даргазы депутат Б. А. Осипчик РСФСР-ниң 1982 чылда Күрүне бюджедин болгаш 1980 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезин баштай чугаалажып көргениниң түңнелдериниң дугайын дыңнаткан. Күрүне бюджединиң бүгү-ле курлавырларын холдуунда улус ажыл-агыйын болгаш социал-культура хемчеглерин акшаландырарынга ажыглаар. Үлетпүрну, транспортту, тудугну, өске-даа адырларны улам хөгжүдеринге эргежок чугула акша-хөреңгини база тускайлаарын көрген. Чүгле РСФСР-ниң кара эвес хөрзүннүг зоназының кедээ ажыл-агыйын көдүрериниң комплекстиг программазын боттандырып чорударынга сес миллиард ажыг рубльди тускайлаар.

Хуралга планнар болгаш бюджет талазы-биле түңнелдерниң төлевилелдерин чүүлдүг деп көрген. Оларны өске доктаамал комиссияларга чугаалажып көөр дугайында шиитпир хүлээп алдынган.

Ол ышкаш комиссия Астрахань областың улус депутаттарының чер-чер Советтериниң СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин ёзугаар күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының болгаш күш-ажылчы курлавырларны ажыглаарын экижидериниң талазы-биле ажылын база чугаалажып көрген.

Хуралдың ажылынга РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Х. П. Нешков киришкен.

(СЭТА).

А. КАРПОВТУҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ — СОВЕТ ГРОССМЕЙСТЕРНИҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

«Анатолий Карпов — шыдыраа талазы-биле делегейниң эң шылгараңгай чемпиону! Ол ышкаш ындыг чемпион төөгүге туруп көрбээн!» — деп, сураглыг аргентин гроссмейстер Мигель Найдерф СЭТА-ның корреспондентизи-биле Меранога беседазынга медеглээн.

— Карповтуң оюну үш чыл бурунгаар Багиога ойнаанындан үш катап күштүг болган. Меранога Карпов улуг сан-биле тиилээр деп чүвеге бүзүреп турган мен. Ам көрбес силер бе, часпаан-дыр мен — деп, ол чугаалаан.

А. Карпов бүгү маргылдааның дургузунда тергиин улуг идегелдиг ойнап келген деп, АПА деп австри парлалга агентилели бодунуң тайылбырынга бижээн.

Карповтуң тиилелгези дээрге ооң шыдыраачы уран мергежилиниң, ооң тура-соруктуунуң, спортчу бедик шинээзиниң тиилелгези-дир деп, «Руде право» солун (ЧССР) бижээн. Маргылдаа үезинде ол бодунуң удурланыкчызын чүгле шыдыраа хөлүнге эвес, а угаан-сагыш демиселинге база ажып үнгени ол. Кордакчының нугулховунга, маргылдааны будаар дээн оралдажыышкыннарынга быжыг туруштуг болган.

Маргылдааны доктаамал чырыдып турган Миланның «Джорнале» сеткүүлү мынчаар тайылбырлаан: «Бо маргылдаага Карповтуң артык күштүү шуут илдең илерээн. Ооң бодун ап билири, туруштуу онза көзүлген. Алдыгы салыгга уттурупкаш, ол ундараваан, ооң соонда эки байдалга удуп аар тургаш, ону эрттирипкеш, база баксыраваан. Ол хире узун хуусаада ойнаар, ындыг улуг харысалгалыг маргылдаага чүү-даа туруп болур болгай. Тиилелге бүзүреддиг болган».

«18-ки салыг шиитпирлиг ужур-дузалыг болуп, Анатолий Карповтуң маргыш чок артык ойнаарын бадыткаан» — деп, француз «Монд» сеткүүл бижээн.

«Ыяк белеткелдии, ойнаарының артык мергежилдии, бодун туттунуп билири — Карповтуң Меранога тиилеп алырынга кол чүүлдери ол болган. Меранога маргылдаа дыштаныр хүннерин болгаш алган чапсарларын катай санаарга безин 51 хонук үргүлчүлээн. Бо дээрге шыдыраа талазы-биле делегейге бир дугаар чер дээш 1921 чылдан бээр эрткилээн маргылдааларга эң кыска маргылдаа болуп доозулган» деп, ЮПИ агентилел бижээн.

Анатолий Карповтуң тиилелгезин совет шыдыраа школазының тиилелгези деп, «Берлинер цайтунг» солун бижээн. — Бо маргылдаага Карпов тергиин эки ойнаан деп, ол солун демдеглээш, Карповту төлептиг чемпион деп адаан.

(СЭТА-ның корр.).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ССРЭ-НИҢ ТАЙБЫҢ ИНИЦИАТИВАЛАРЫН ДЕТКЭЭН

БОНН. Германияның Федеративтиг Республиказының Евангелия хүрээзиниң сураглыг ажылдакчызы шажынчыдүлгелиг Вернер Занс совет тайбың инициативаларны деткээн. Ортумак ыраккылдың ракета-ядролуг боо-чепсектерин Европага нептередип тургузарын соксадыр дугайында совет саналды хүлээп алырынче ГФР-ниң канцлери Г. Шмидти Гельзенкирхенге чугаазынга ол кыйгырган.

Боо-чепсекти эндере бүдүргеш, байып турар АКШ-тың шериг-үлетпүр комплекизи ышкаш, ындыг шериг-үлетпүр комплекизи ССРЭ-де чок болганда, Совет Күрүне дайынга сонуургалдыг эвес деп, В. Занс медеглээн.

Германияның Федеративтиг Республиказының хөй-ниитизи АКШ-тың болгаш НАТО-нуң дайын белеткелдеринге удур, совет тайбың инициативаларны деткиир дээш шимчээшкинниң идепкейлиг калбартыр ужурлуг деп, ол онзалап айыткан.

НЬЮ-ЙОРК. Чоокку Чөөн чүк айтырыын таарыштыр шиитпирлээринче, делегейниң частып болур айыылдыг ол районунда дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынче угланган совет инициативаларны «Мерип рипорт» журнал бедип-биле үнелээн. Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Перси мугулдурнуң районунга тайбың политиканы, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче, дайын кыжаныышкынын чайладырынче угланган политиканы Совет Эвилели хөй чылдарның дургузунда чайгылыш чокка чорудуп турар деп, журнал бижээн.

Өске чурттарның девискээрлеринге даштыкының шериг баазаларын тургузарын хоругдаар болгаш Индий океанны тайбыңның зоназы болдурар дугайында чугаалажыышкыннарны эгелээрин Совет Эвилели чаңгыс эвес удаа саналдаан деп, «Мерип рипорт» демдеглээн.

ЛОНДОН. Совет Эвилелиниң тайбың чаа инициативалары — ССРЭ-ниң тайбыңга ынак чайгылыш чок угланыышкынының тодаргай бадыткалы-дыр деп, Мурнуу-Африканың Коммунистиг партиязының (МАКП) медеглелинде айыткан.

Ынчалзажок делегейниң дүшкүүрлүг чорууш улам чидиглендиреринче чүткээн империализм ССРЭ-ниң ол тайбың саналдарындан ойталап турар. Вашингтонуң политиказы ядролуг халаптың кыжаныышкынын күштелдирип турар-дыр деп, медеглелде демдеглээн.

МЕХИКО. АКШ-тың болгаш капиталистиг өске-даа чурттарның эгелээни боо-чепсектерни эндере бүдүрери ССРЭ-ниң тайбың инициативаларын моондактап турар деп, Латин Американың журналистер федерациязының чиңгине секретары Бальдомеро Альварес Риос СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Бүгү чер бөмбүрзээниң улустары тайбың дээш, чепсеглениишкиннерни дүжүрер дээш туржуп турарын америк ядролуг ракеталарны нептередиринге удур Барыын Европаның хөй чурттарынга чоокта чаа болган массалыг чыскаалдар бадыткаан.

Реакцияның күштери, хамыктың мурнунда Каттышкан Штаттарның милитаристиг бөлүктери делегейниң калбак хөй-ниитизиниң саналоналын, эртемчейиниң чаагай сеткилдиг бүгү кижилериниң негелдезин барымдаалап көөр ужурлуг деп, Б. Альварес Риос чугаалаан.

(СЭТА).

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙДЕ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Германияның Федеративтиг Республиказында аян-чоруу даштыкы парлалга черлериниң кол кичээнгейинде туруп турар. Кёльн-Бонн аэропортка Л. И. Брежневти болгаш өске-даа совет удуртукчуларны ГФР-ниң канцлери Г. Шмидтиң уткааныының дугайында, Л. И. Брежневтиң болгаш Г. Шмидтиң аразынга кайыралдыг байдалга болган кыска беседазының дугайында боттарының барыын-герман корреспондентилериниң тодаргай дыңнадыгларын солуннар парлаан.

Барыын Германияның «**Унзере цайт**» солуну Л. И. Брежневти уткууру эрткен воскресеньеде ГФР-ниң найысылалы Боннга бүгү амыдыралды хаара тутканын бижээн. Дыка хөй хамаатылар чавырлыышкын политиказын боттарының деткип турарын илередир дээш ССРЭ-ден келген бедик аалчыга байыр чедирери-биле аэропортка чыылган. ГФР-ниң хөй-ниитизи, а ол ышкаш салдарлыг политиктиг ажылдакчылары-даа ол аян-чорукка улуу-биле идегеп турар. Оон өске бир барыын-герман «**Нойе Рур-Цайтунг**» солун Л. И. Брежнев Боннга мооң-биле үш удаа кээп, а Г. Шмидт-биле алды удаа ужуражып турарын демдеглээн. Кайы-даа удаада ындыг ужуражыышкыннар улуг ужур-дузалыг болгаш: Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразынга харылзааларны чогумчалыг болдурар, месилдежиишкиннерни баш удур болдурбас талазы-биле чайгылыш чок сорулгалыг боопкелген. Амгы үеде ол хамыктың мурнунда немецтерниң үндезин эрге-ажыктарынга дүүштүр боо-чепсекти эндере бүдүрерин оожургадырынга хамааржып турар.

Бедик деңнелге эгелээн совет-герман ужуражыышкын Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразынга чугаалажыышкын кылырын калбартырынга, бүгү-ниитиниң тайбыңын быжыглаарынга онза ужур-дузалыын болгар «**Работническо дело**» солун бижээн. Ийи удуртукчуларының аразында чугаалажыышкыннар Европада ортумак ыраккылдың ядролуг ракеталарының дугайында айтырыг талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарның мурнуу чарында боор турарының ужурундан онза чугулазын Лондонуң «**Файнэншл таймс**» солуну демдеглээн.

(СЭТА).

АЖЫЛЧЫННАР ОЗАЛ-ОНДАККА ТАВАРЫШПАЗЫН ДЭЭШ

Ажыл-ишчи кижи бүрүзү омак-сергек, кан-кадык болган тудум ооң күш-ажылы үре-түңнелдиг болуп, бүдүрүкчүлүг чоруу каш катап улгадыр.

Бистиң штаттан дашкаар корреспондентивис В. СЕРГИЕНКО «Тыва даг-дүгү» комбинатка чораш, күш-ажылды камгалаарының болгаш озал-ондакты болдурбазының талазы-биле комбинаттың кол инженериниң оралакчызы А. Н. ПИСАРЕВСКИЙ-биле ужурашкаш, ажылчыннарның кадыын болгаш күш-ажылын камгалаарынга хамаарышкан хемчеглерни канчаар чорудуп турарынга хамаарыштыр интервьюну алган.

— Бүдүрүлге чорудуушкунунуң үезинде ажылчыннарның аарыыр-аржыыр чоруун база ажыл үезинде озал-ондакты болдурбас дээш баш удур алдынып турар хемчеглерниң дугайын сонуургадып көрүңерем, Алексей Николаевич?

— Бүдүрүлгеде хаара туттунган ажылчыннарның кадыын камгалаар база оларның айыыл чок чоруун тус-тус ажылчын туруштарга шыңгыы сагаар турарын чедип алыры-биле тайылбыр ажылдарын баш удур чорудуп, тускай сүмелерни ажылдаар черлерде аскылаан. Озал-ондакты болдурбазынга хамаарышкан чүүлдерни инженер-техниктиг ажылдакчылар, мастерлер, механиктер ажылчыннарга өөреткеш, шылгалдаларны эрттирип келген. Бүдүрүлге чорудуушкунунуң үезинде озал-ондак болдурбазының талазы-биле техниканы эки шиңгээдип алган-даа болза, ону сагывайн, херекке албайн баар таварылгалар чамдык ажылчыннарның талазындан туруп келгилээр. Ооң түңнелинде айыыл чок болуруунуң чурумнары хажыттынып, озал-ондак болу бергилээр. Ажылчын турушка озал-ондак болдурбазының техниказын сагывайн, четче дериттинмээн ажылдаар черлерге ажылчыннарны ажылдадып турганы дээш ээлчег начальниги А. Ооржак, улуг мастер Л. Крылов, механик А. Ратков оларны чоокта чаа сагындырган.

Бистиң килдистиң ажылынга хөй-ниитичи инспекторлар, ортумак звенонуң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар идепкейлиг киржип турар. Олар болза ажылдаар черлерде дериишкиннерниң технологтуг деригелери ажылчыннарның айыыл чок чорууунга таарыштыр дериттинген болуруун, бүдүрүлге чорудулгазынга хамаарышпас өске чүүлдер ажылчын туруштарга турбазын база чогуур негелдеге дүүштүр чырыттынганын шыңгыы хайгааралга ап келгеннер. Ажылчыннарның ажылдаар өрээлдериниң септелгезин чогуур үезинде кылган турары база бистиң килдистиң хайгааралында. Цехтер иштиниң доозунналыр чоруун эвээжедиринге хамаарышкан хемчеглерни чорудуп турар. Ооң түңнелинде аарыыр-аржыыр чоруктуң саны эвир чылдагы деңнелден кызырылган.

Комбинатта кадык камгалал пунктузунуң ажылдакчылары ажылчыннарның кадыын хынаар эмчи көрүлделерин доктаамал чорудуп турар. Ынчангаш ажылчыннарның кылып турар ажылы оларның кадыының ниити байдалынга таарымчалыг болуруунче кичээнгейни олар угландырып келген.

— Херээжен ажылчыннарның кадыкшылын камгалаар талазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарыл?

— Бүдүрүлгеде ажылдап турар херээжен ажылчыннар бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерни чедип ап келгенинге бистиң ажылдакчыларывыстың киирген үлүү база бар. Аңаа хамаарыштыр чижектей чугаалап көрейн. Бөдүүн руда арыглаар цехтиң руда-биле долдунган бункерлерни чайганып тургаш рудапы болбаазырадыр турда, ооң ажылчыннары шимчеп турар механизмнер-биле ажылдап келгенинден кемдеп-кергээр таварылгалар херээжен ажылчыннар ортузунга база тургулаан. Комбинаттың специалистери ол цехтиң дериглелеринге чамдык чаартылгаларны кылган. Ооң түңнелинде ол участоктуң ажылы таарымчалыг, айыыл чок апарган болгаш доозунналыры база эвээжээн. Чаартыкчыларның, чогаадыкчыларның бригадалары херээжениерниң ажылын чиңгедир дээш дилээшкиннерни кылып чорудуп турар.

Айыыл чок болуруунуң техниказын сагыырының килдизиниң ажылдакчылары цехтерде методиктиг литератураны, көргүзүг материалдарын болгаш оон-даа өске чүүлдерни делгеп аскан. Килдистиң ажылдакчылары профессионал билиин бедидер дээш доменлешкек бүдүрүлгелерже чоруп, арга-дуржулгазын солчуп келген. Чоокта чаа кол инженерниң оралакчызы В. Загвоздкин билиин бедиткеш келген, амгы үеде инженер Л. Ершова мергежилин бедидип турар.

— Ажыл үезинде кемдеп-кергээр чоруктарны болдурбазының талазы-биле кандыг хемчеглер чоруттунганыл, Алексей Николаевич?

— Күш-ажылды камгалаарының болгаш озал-ондакты болдурбазының техниказын бүдүрүлге чорудуушкунунуң үезинде шын сагыырының талазы-биле ажыл энергоцехте эки чоруп турар. Ынчангаш ук цех бедик күш-ажылчы көргүзүглерни чедип ап келген. Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажытканындан тыптыр ажыл үезинде кемдээшкиннер ол цехтиң ажылчыннарының ортузунга сөөлгү беш чылдарда болбаан. Ол болза цех начальниги С. Казанцевтиң, кол инженер Г. Суворовтуң болгаш оон-даа өске инженер-техниктиг ажылдакчыларның үре-түңнелдиг ажыл-ижи-дир.

Бо талазы-биле ажыл транспорт цегинде (начальниги В. Бобылев, кол инженери Н. Субачев) эреңгей байдалда. Бо чылдың эгезинде ажылчыннарының талазындан ажыл үезинде кемдээр чорук база болгулаан. Ажыл үезинде айыыл чок болуруунуң техниказын тус-тус ажылчын туруштарга шыңгыы сагыырынга хамаарышкан тайылбыр ажылдарын ук цехте кошкак чорудуп турарының бир херелдээ ол.

Кижиниң күш-ажылын чүгле улам бүдүрүкчүлүг эвес, харын утка-шынарлыг, солун, чогаадыкчы болдурар дээш партия болгаш күрүне хөй күженниишкиннерни үндүрүп келген-даа, үндүрүп-даа турар. Бистиң комбинаттың ажыл-ишчилери кан-кадык болуп, бүдүрүлгечи даалгаларын долдур болгаш ажыр күүсетсин дээш бүгү аргаларны, бар курлавырларны ажыглап тургаш, оларның ажылдаарынга таарымчалыг, бүдүрүлгениң негелдезинге дүүшкен байдалдарны тургузары бистиң хүлээлгевис.

СОВЕТ-АМЕРИК ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ЖЕНЕВА. (СЭТА). ССРЭ биле АКШ-тың аразынга 1972 чылдың май 26-да чарган ракетага удур камгалалдың системазын кызыгаарлаар дугайында керээниң болгаш стратегтиг шаап халдаашкынның чепсектерин кызыгаарлаар талазы-биле түр дугуржулганың, а ол ышкаш Ядролуг дайынның үнүп кээп болур айыылын эвээжедир талазы-биле хемчеглер дугайында ийи чурт аразынга 1971 чылдың сентябрь 30-де чарган дугуржулганың сорулгаларын база негелделерин боттандырарынга идиг кылыры-биле тургускан Совет-америк консультативтиг комиссияның сессиязы аңаа доозулган.

Барыын Европага америк ядролуг чаа ракеталарны тургузар дээн кара сагыштыг планнарга, а ол ышкаш нейтроннуг бомбаны бүдүрүп үндүреринге удурланган митингиге ГФР-ниң демократтары «Атомнуг ракеталар эвес, амыдырал херек!» — деп бижип наан лозуңнарны тудуп алгаш келгеннер.

А. ГРИГОРЬЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ВЕЛИКОБРИТАНИЯ. Аныяк англичаннар консерваторларның чазаандан «Бомба эвес, а ажыл херек!» — деп, негеп турарлар.

Чуртталга тудуу, ажыл чокталыышкын, медицина хандырылгазы дээн ышкаш, ындыг чугула айтырыгларны шиитпирлээринге ажыглаттынып болур акша-хөреңгини Лондонуң эрге-чагыргазы боо-чепсекке хөйү-биле чарыгдап турар. Чуртта сөөлгү 50 чылда боор көрбээн эң шыңгыы экономиктиг кризис боор турар. Чогум-на оон ужурундан бажың-балгат чок он-он муң кижилерниң, ажыл чок аныяк оолдар, кыстарның дугайында бодаар арга чок боор турар. Школаларның болгаш колледжилер доозукчуларының иштинден 270 муң кижи ажыл чок.

А. СТЕПАНЕНКОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

(СЭТА).

ЭЛЭЭДИЛЕРНИҢ ОНЗАГАЙ ЧАҢЫ

Ада-иелерге

МИША бүгүдеге көзүлдүр-ле өзүп келген. Беш каът бажыңның чурттакчылары ону эки билир болгаш харын-даа аңаа ынак апарганнар. Шынап-ла Миша эки оол: ырактан-на улусту мендилээр. Бичиилерни базынмас, харын-даа оларга болчур. Миша — бодун туттунуп билир, кижизиттинген болгаш угааныг оол. Ындыгларыны кым эскербес боор.

Ол школага өөренип кирген. Аңаа ооң кырган-авазы кымдан артык өөрүп турган: хүннүң-не беш демдектерни ол эккээр. Мишаның үлегерлиинге башкызы безин магадаар. Өг-бүлениң улуг кижилери алгыдап, а кырган-авазы ооң чемин белеткеп, Мишазы эки өөренип турган. Бүгү чүве кезээде ындыг болур ужурлуг деп бодап турганнар.

Манаваааны таварылга болуп, Мишаның ада-иезин школаже кыйгырткан. Мишаның дугайында клазының башкызы ада-иеге хомудап келген. Оларның оглу Мишаның чуруму баксыраан, башкылар аңаа үргүлчү хомудаарлар, кичээлдерге ол чугаалаттынар, аамайзымаар апарган. Бо таварылга Миша бешке өөренип турда эгелээн, а ооңуу-биле алырга бичии оолак эвес апарганы ол болган. Чүл ынчаш, ооң улгадып келгени аңаа бодун кара туразында аалкылаар эргени бергени ол бе? деп чамдык кижилер бодаар чадавас.

Ынчаар түңнел үндүреринге далашпайн, Миша-биле болган таварылга назы-харының кандыг үезинде болу бээрин сайгарып көрээл. Ам Миша дээрге эрге чассыг бичии оол эвес, а элээди кижи ышкажыл. Улуг кижилер, харын-даа төрелдер дугайып чугаалаваска чамдык башкылар безин Мишаның аажы-чаңының өскерилгенин азы элээди назынының шилчилге үезин чүгеле ийик. эскербес болгулаар. Азы ону аңаа-ла бичии оолчугаш кылдыр көөр. А Миша бүгү сеткил-чүрээ-биле аңаа удур. Оонуу-биле алыр болза, ол бичии оол эвес, ону чүгле улуг кижилер эскербейн, ону билир безин хөңнү чок болуп турар. Ону бичии кижи деп санаарларга, ол шуут удур. Ооң сеткил-сагыжын херекке ап биликсевестерни ол өш-биле «дузап» эгелээр. Моон ужурундан улуг кижилер-биле элээдилерниң аразында чөрүдээлиг удурланышкак чорук тыптып келир.

КИЖИНИҢ эртер чурттаалгазының — элээди назын үези эң-не нарын, берге үези болур. Ол дээрге 11-ден 16 харнын аразы-дыр. Маңаа чамдык кижилер дадагалзаар чадавас. Черле ынчан элээдилерниң амыдыралында болгаш оларның организминде кандыг өскерлиишкиннер болуп турарын кижи болганы кайын билир. Моон-на улуг улус-биле элээдилерниң аразында чөрүлдээлер болгаш бот-боттарын биликсевес чоруктар тыптып турар.

Элээди дээрге бичии чаш уруг эвес-тир. Ол бодунуң дугайында база ынчаар бодап турар. Шынап-ла ындыг болгай. Кажан улуг кижилер бичии кижиниң улгадып олурарын эскербес болза, ол аңаа аажок сеткили хомудаар. Чамдык улуг кижилер бичиилер улугларны хүндүлээр ужурлуг, чүге дээрге оларны чемгерип, хепкерип турар дээш-ле үргүлчү чемелээшкини эки чүвеге чедирбес, а чүгле удурланышкынны болдурар. Ол чүү ындыг чемелээшкиннерил? Шынап-ла уругларын ада-иези азырап, хепкербес чүве болза, оларны кымнар азыраарыл?

Элээдилерни школага болгаш өг-бүлезинге улуг кижи кылдыр көрбес чүве болза, ону улгадып келген кижи кылдыр тооп көөр кижилерни ол боду дилеп эгелээр. Харын ынчан ол хулиганнарга болгаш арагачыларга-даа таваржып болур. Арагачы, хулиган чамдыкта ол «хомудаттырганнарга» «болчуп» база билир. Ол кончуг озалдыг. Чамдыкта элээдилер бодун «шыдаар мен» деп көргүзүп бадыткаары-биле чүнү-даа бодамайн, ооң келир үезинде кандыг чүве таваржып болурун угаавайн, таакпылап, арагалап эгелээр. Ооң соонда өскелерниң күткүлгези-биле бир чамдыктар херек үүлгедиин-даа кылыр чыгы. Арагачыларның ажы-төлүнге мораль талазы-биле үлегериниң дугайында кандыг-даа чугаа турбас. Оларын уруглары «сеп бодуң» деп чылдак каккаш, агартынар апаар.

Эш-өөрү көрүп турда элээдилерге сагындырыг кылырга, оларның сеткили аажок хомудаар. Бир элээди оол чаңгыс классчыларының мурнунга сургаал дыңнааш, ол дугайын авазынга келгеш: «дорамчылал-биле дөмей» болганын медеглээн. База бир не оглунуң бажыңынга эккеп турар эштери шаланы хирлендирер, чайырлыг мебельдерни шыйгылап каптар-дыр деп, олар дыңнап турда, кээп чемелээн. Аңаа харыы кылдыр оглу эштерин моон соңгаар бажыңче чалавазын болгаш боду (улуг кижи болганда) оон үнүп чоруурун сөглээн.

ЭЛЭЭДИЛЕР чассыдыгга хөңнү чок болур. Ылаңгыя эштери турган болза, оон дыка-ла эпчоксунар. Он ийи харлыг уруг мынчаар бижээн: «Авам боду мен хире турганын уттупкан боор. Бөгүн мээң эжим уруг мени кино бараалы деп чалап келди. Кажан кеттине бээримге, авам мурнундаазы ышкаш эгелээн, холуң хавын кедерин утпа, мойнуңну эки ораатынып ал. Ынчан эжимниң мурнунга дыка-ла ыянчыг болган. Мен ам бичии уруг эвес-тир мен. Канчаар кеттинерин болгаш кедерин шуптузун билир мен. Авам бодунуң чассыдыы-биле мени дорамчылап турар-дыр.

Ындыг элээдилер-биле чүнү канчаарыл? Бо айтырыгга харыы ындыг-ла амыр эвес болур.

Хензиг бичезинден эгелээш эки кижизиттинген уруглар-биле ниити дылды тывары белен. Миша ындыг турган боор. Өг-бүлеге улуг изиглениишкин болбас ужурлуг. Элээдилер бодун туттунуп шыдавас, изигленииичел чаңныг болур. Элээди назын үезинде организмниң сайзыралы кончуг дүрген. Ол үеде олар өзүп улгадыр. Чүрек болгаш мээниң сайзыралы барык-ла улуг кижилерниң ышкаш апарган, а хөрек клетказы болгаш хан эргилдезинниң органнары ам-даа чедир сайзыраваан болур. Ооң ужурунда хан базыышкыны улгадып, баш дескиннишкини боол болур. Ол чүүл оларны дүрген хорадазачал чорукка чедирип турар.

Элээди назын үезинде уругларның мага-боду өзүп, холдары болгаш буттары хемчээлден ажыр узап келир. Олар оозун билип чажырыксаары аажок болур. Ындыг таварылгада улуглар ону эскергениниң хереэ чок. Үези кээрге аңаа апаар чүве-дир ол.

Боттарында амыдыралдың арга-дуржулгазы четпезинден элээдилер онаалга күүсетпес, кичээлдерден озалдаар, башкыларның сөзүн дыңнавастарны алдар аттыг кончуг кижилер кылдыр көөрлер. Ындыг таварылгаларда улуг кижилерниң сорулгазы уругларны эрте чажындан-на ёзулуг совет идеалдарга чанчыктырып, кижизидери болур. Чурттуң кайгамчык кижилериниң дугайында, ооң иштинде Советтер чурттунуң аныяк маадырларының дугайында чечен чогаалдар-биле оларны таныштырар херек.

ЭЛЭЭДИЛЕР өскелерниң сагындырыг шүгүмчүлелин шыны-биле билбейн баар таварылгалар бар. Бир ындыг таварылга болган.

Адазы ажылындан могап турупкан, мастерниң шынныг эвес болганынга сеткили хомудаан келген. Кадайы тургаш: «Сеңээ черле тааржыр кижи турар эвес, бодуң-на буруулуг болдуң ыйнаан» деп чугаалаан. Аңаа ол чугаа аажок хомуданчыг болурга, ол чудуруктангаш кадайынче дап берген, ынчалза-даа аңаа дегбээн. Ырак эвеске турган оларның элээди оглу адазынга: «Сени көөр хөңнүм чок, моон соңгаар кажан-даа сени ачам деп адавас мен, бажыңдан үнүп чоранымым бо, кажан-даа дедир келбес мен» — дээн. Ынчангаш ол чорупкан. Ооң соондан караа чаштыг авазы: «Оглум, мен буруулуг болдум, сээң аваңда буруу чок, мени өршээ, дедир кел» — деп алгырган. Оглу хая безин көрүнмээн, ооң соонда-даа келбээн. Мындыг таварылгалар туруп болур. Ооң багай чүвеге чедирип болур. Бодун туттунуп билбес, кошкак чоруктуң түңнели ындыг-дыр.

М. АХМЕТЗЯНОВ,
педагогика эртемнериниң кандидады, доцент.
Казань хоорай.

•

ФРАНЦИЯ. Ярославльдың мотор заводунуң Культура болгаш техника ордузунуң «Волжанка» танцы ансамбли —Совет Эвилелинде эң тергиин бот-тывынгыр коллективтерниң бирээзи. Ол чүгле бистиң чуртта эвес, даштыкыда безин сураглыг. Ооң концертин Чехословакияның болгаш Румынияның, ГФР-ниң болгаш Данияның, Англияның болгаш Венгрияның, Финляндияның болгаш Грецияның, АКШ-тың, Кипрниң көрүкчүлери улуг сонуургал-биле көргеннер.

Чоокта чаа ук ансамбльге Ленинчи комсомол шаңналын тывыскан. Бо чылын танцычылар Ярославльдың төрелдешкен хоорайы Пуатьеге (Франция) боттарының уран чүүлүн бараалгатканнар.

ЧУРУКТА: ансамбльдиң солистери — студент Татьяна Никитина биле инженер Елена Игнатова оларның француз аалчыларга амданныг чемнерин сөңнеп турары.

Б. САРАНЦЕВТИҢ фотозу.

•

ЧЕМПИОНАТ ЭГЕЛЭЭН

Москвага, «Олимпий» спорт комплекизинге ноябрь 22-де спортчу гимнастика талазы-биле делегей чемпионады эгелээн. ССРЭ-ниң херээженнер командазының улуг тренери Аман Шаниязов-биле ПМА-ның корреспондентизи ужурашкан.

— Олимпий оюннарының сөөлүндеги баштайгы чылда болуп турар бо чемпионаттың онзагай талазы чүде деп бодаар силер?

— Спортчу гимнастикада нарын көргүзүглер көвүдеп орар дээрзин чемпионат бадыткаар, ооң түңнелинде барык бүгү хевирлерге чаа-чаа чүүлдер көстүп кээринге бүзүрээр мен. Оон аңгыда дыка хөй командаларның удуртукчулары 1984 чылда болур Олимпий оюннарынга уткуптур командаларының составын чаарткан.

— Шилиндек команданың составынга кымнар кирип турарыл?

— ССРЭ-ниң чоокта чаа Минскиге болуп эрткен чемпионады делегейниң бирги чери дээш маргылдаага утпуптур шилилге болган. Олимпий чемпионнары Елена Давыдова, Стелла Захарова, Мария Филатова, Наталья Шапошникова олар-биле кады командаже Алла Мысник, Ольга Бичерова, Наталья Ильенко оларны чалаан бис. Гимнастикага хандыкшылдыглар он үш кызы эки танывырлар. Олар 1981 чылда Европаның бирги чери дээш маргылдаага киржип турганнар. Оон аңгыда Елена Полевая, Татьяна Фролова болгаш Татьяна Аржаникова оларны база чалаап бис.

— Минскиге болган маргылдааны сонуургап турган Олимпий оюннарының шилиндек командазының кежигүннери эрткен чылдагы хостуг программазын шоолуг өскертпээнин эскердим. Ол шын бе?

— Шын. Ынчалза-даа бис олардан улуг өскерилгелер кылырын негевээн бис. Ындыг-даа болза, Москва Олимпиадазының тулган чемпиону 20 харлыг Елена Давыдова (Ленинград) доора ыяш кырынга кайгамчык көргүзүглерни белеткээш, кылган. Станислав Растороцкийниң тренерлээни. Ростов чурттуг Наталья Шапошникова быжыглангаш халыыр кайгамчык мергежилгени шиңгээдип алган. Ол снарядка чедир-даа, ооң соонда-даа рондат халышты тергиин эки кылып билир. Бо мергежилгениң эң нарын чүүлү чүл дээрге, доора ыяшче гимнаст кыс оорганы-биле халыыр, аңаа ол ыяш көзүлбес, ынчангаш кайгамчык ыяш санаашкын херек. 20 харлыг Мария Филатова биле 19 харлыг Стелла Захароваға баштай бүзүрексевейн турганывысты чажыргаш канчаар. Минскиге олар шыырак болганнар. Филатова амгы үеде Москвада, акробатика талазы-биле шилиндек командазының кол специализи Валентина Потапенко ону белеткеп турар. А Захарова Киевте, бодунуң доктаамал дагдыныкчызы Владимир Кукса-биле ажылдап турар.

Елена Давыдованың дугайында чугаалааны артык эвес. Бир чыл ажыг үенин дургузунда ол аарааш, белеткелдерге киришпээн, ынчалза-даа улуг маргылдааларга оон келбейн турганы шаптык болбаан. Чурттуң чемпионадынга өскелерден дээре болуп, харын-даа бирги черни телепти-биле үлээн.

— Чаа спортчулар дугайында оон ыңай чүнү чугаалап болур силер?

— Харьков чурттуг, 15 харлыг школачы Алла Мысник биле Москвачы Ольга Бичерова —бистиң олимпийжи идегелдеривис. Олар — сураглыг гимнастар-дыр. Мысник — ССРЭ-ниң 1981 чылдагы кубогунуң эдилекчизи, Бичерова — чурттуң аныяктарының бирги чери дээш маргылдааның тиилекчизи. Минск чурттуг, 18 харлыг Елена Полевая шилиндек команданың составынга кирип турган, ынчалза-даа амгы үеде ооң ыяш кырынга көргүзүглери аран сула болуп турар. Ооң чаңгыс чер чурттуу, 17 харлыг Татьяна Аржаникова шилиндек командага каш-даа катап кирген, ол 1978 чылда команда аайы-биле делегей чемпионадының хүлер шаңналын алган. Алма-Атада чурттап турар Цапенколарның белеткеп турары 17 харлыг Наталья Ильенко, Брянск чурттуг Татьяна Фролова оларга хамаарыштыр чүнү чугаалаарыл дээрге, оларның белеткеп алган нарын программалары кол алды кижиниң аразынче кирер арганы берип турар. Команданың составын сөөлгү түңнелин чемпионат эгелээринге чедир неделя арткан турда үндүрер бис—ынчан эң тергиин спортчу илерээр.

— ССРЭ-ниң шилиндек командазының кол удурланыкчызынга кайы команданы санаар силер?

— ГДР-ниң, Румынияның, КУР-нуң командалары.

— А хууда бирги чер дээш?

— ГДР-ниң шилиндек командазының кежигүнү Макси Гнаук. Румынияда Надя Команэчи олар хамааржыр. Нади бо хүннерде бирги чер дээш демисежир эң шыырак кижи болуп турар.

(ПМА).

УЖУРАЖЫЛГА КЕЖЭЭЗИ

Кызыл хоорайның «Енисей» Культура бажыңының ол хүнгү аалчылары журналистер болган. Тыва радионуң болгаш телевидениениң, республика солуннарының аныяк журналистериниң ужуражылга кежээзи аңаа болуп эрткен.

Кежээниң башкарыкчызы Тыва радионуң болгаш телевидениениң диктору С. Кондинкин ужуражылга кежээзин ажыткаш, Тываның журналистериниң ажыл-херээниң дугайын чыылганнарга таныштырып чугаалаан. Дараазында хоочун-даа, аныяк-даа журналистер чогаадыкчы ажылының арга-дуржулгазы-биле солушканнар. Парлалгата хөй чылдарда ажылдап турар хоочун журналистер С. В. Козлова, С. С. Кызыл-оол, М. Д. Кара-Тоннуг болгаш оон-даа өскелер чогаадыкчы ажылын аныяктарга солун кылдыр чугаалааннар. Аныяк журналистер Л. Иргит, А. Ховалыг, А. Быков, В. Чадамба олар журналистиң берге мергежилинге канчаар ажылдап эгелээнин чугаалавышаан, моон соңгаарғы чогаадыкчы пландарын таныштырып, чаңгыс коллективте ажылдап турар хоочун эш-өөрүнүң, дагдыныкчыларының адынга өөрүп четтиришкинниң чылыг сөстерин чугаалааннар.

Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен, ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары О. Х. Хопуя ужуражылга кежээзинге киржип, Тываның журналистериниң чогаадыкчы ажылынга улуг чедиишкиннерни күзээн.

Шүлүкчү С. Козлова, Л. Иргит сөөлгү бижээн шүлүктерин чыылганнарга номчаан. Ажыл-херекчи чугаа, ажылдың дуржулга солчулгазы, оюн-тоглаа кежээниң киржикчилериниң сагыш-сеткилинге арткан.

Тыва АССР-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар чериниң организастааны ол ужуражылга кежээзи солун, ажыктыг кылдыр эрткен.

Бистиң корр.

КЕЛИР ҮЕНИҢ КИЖИЛЕРИНГЕ

Чыл бүрүде-ле ноябрь айның сөөлгү хонуктарында чаңчыл ёзугаар эртип турар, Бүгү-россияның «Театр, уруглар болгаш чалыылар» деп неделязы эгелээн. Театр уран чүүлүнүң бо байырлалынга хамаарыштыр бистиң корреспондентивис Бүгү-россияның театр ниитилелиниң Тыва салбырының баштаар чериниң даргазы, республиканың хөгжүм-шии театрының кол режиссеру, РСФСР-ниң алдарлыг артизи—Сиин-оол Лакпаевич ОЮН-биле ужуражып, ук неделяның канчаар эртип турарын сонуургаарга, ол долузу-биле мынчаар харыылаан:

— Театрның келир үези бистиң төлептиг салгалывыс—чаштарга болгаш аныяк-өскенге хамааржыр. Амгы үеде театрларның идепкейлиг болгаш сонуургалдыг көрүкчүлери— аныяк көрүкчүлер болуп турары таварылга эвес. Келир үези бар театр дээрге-ле—ол өлүм чок болгаш мөңге чечектелиишкинде, өзүлдеде театр-дыр. Ынчангаш келир үениң кижизин коммунистиг мөзү-шынарга, эстетиктиг чараш чүүлге кижизидеринге совет театр бодунуң улуг үлүг-хуузун киирип турар.

Чаштарның болгаш чалыыларның театр уран чүүл байырлалы бистиң республикада эгелээн. Ону республиканың Культура, Чырыдыышкын министерстволары, ВЛКСМ тыва обкому, Бүгү-россияның театр ниитилелиниң тыва салбыры, хөгжүм-шии театры организастап эртирип турар. Ооң байырлыг ажыдыышкыннары хөгжүм-шии театрынга болгаш театрның салбыры — «Тиилелге» совхозтуң Культура бажыңынга театржыттынган концерттер-биле эгелээн. Ол концерттерниң программаларында бичии чаштарга, аныяк-өскенге адрестээн номерлер, шиилерден үзүндүлер, сценажыткан чүүлдер киргизээн. Кол угланыышкында театр—мөңге аныяк уран чүүл деп идея туруп турар.

Бо неделяда аныяк көрүкчүлер бистиң театрның янзы-бүрү салгалдарының ойнап турар, элээн каш шиилерин көөрлер. Бичии чаштарга С. Михалковтуң «Үш хаванак», Е. Шварцтың «Кызыл бөртчүгеш», П. Бажовтуң тоолунга үндезилеп Е. Пермяктың бижээни «Мөңгүн-Дуюг» деп шиилери солун болуру чугаажок. Элээди назылыгларга болгаш аныяктарга француз драматург Э. Лабиштиң «Терезин шляпа», сураглыг совет драматург В. Розовтуң «Чоруу чогузун», якут чогаалчы Т. Сметаниниң «Лоокут биле Нюргухун» деп шиилерин бараалгадыр. Ол ышкаш А. П. Чеховка тураскааткан кежээ база эртер. Аңаа аныяк артистер улуг чогаалчының чечен чугаалары сценажыдып ойнаар болгаш «Кадайланыышкын» деп шииизинден үзүндүнү күүседирлер. Бо-ла неделяда бистиң театрның сценазынга Кызылдың аныяк көрүкчүлер театрының коллективи С. Маршактың «Казанакчыгаш» деп шиизин база ойнаар.

Театр уран чүүлүнүң чаштарга болгаш чалыыларга бараалгаткан байырлыг неделязында артистер биле көрүкчүлерниң ужуражылгалары школаларда база профессионал техниктиг училищелерде баш бурунгаар дугуржуп кылган план ёзугаар эртип турар. Театрның чогаадыкчы ажылдакчылары беш аңгы бөлүкте үзүлген болгаш бөлүк бүрүзү ужуражылгага таарыштыр кылган программалары. Ол ужуражылгаларга театр база артист мергежил дугайында чугаалар, күзээшкиннер, бодалдар база улажыры — театр биле көрүкчүнүң аразында харылзааны күштелдирери чугаажок.

Аныяк көрүкчү-биле театрның харылзаазын күштеддирери — хүннүң чугула айтырыы.

АМЫДЫРАЛДЫҢ БЫРЛАҢНАРЫ

• *Рассказ* •

Эртен оттуп келген—баш бузук-ла чүве. Кадайым база кончуттунуп эгелээн. Ам мырыңай, мал өлгениниң дугайында меге шинзылга бижээш арагалаар апардың бе?! Кожар-оолга шынзылга бижип олургаш, чудаап хөй байтыгай, бо буганы-даа үндүр актылаптар мен дээш, арагалыг шилче айтып, мөөрепбустап, мен шыдаар деп хөрээң шаштынып олурдуң. Уругларың-даа, мен-даа бо дүне карак шиммедивис.

Буга, шары бустап турар
Булуң-Терек чурттуг болгаш
Чонум, өөрүм аразынга
Чоргаар пактаар Чүчак-оол

мен—деп ырлап тура хондуң. Оруун оруктап чорул көр, Чүчак-оол дээш, кадайым ыглаптарга, уругларым база улаштыра бергеннер.

«Колхоз даргазынга, партбюро секретарынга баргаш, меге шынзылга бижээш арагалаар апарганыңны чугаалаар мен»— дээпкеш, Борбаанай ыы-сыызы-биле контораже маңнапты.

Шак ындыг узун эртенни кажан-даа көрбээн мен. Бодапып-ла, бодапып-ла олур мен. Борбаанайның борбак кызыл чаактары соолбурарып, уругларым кээргенчиг апарып, чудап эгелээн. Муңгаралдың болгаш кээргелдиң бодалдары хөрээм иштин долуп, диргелчек кара булуттар үскүлешкеш, кызаңнап, диңмирееп, чаъс-чарып тоге бергензиг. Баш сугар чер тыппайн бажыңымдан үне халып келиримге, өгде уругларымның кээргенчиг ыы-сыызы кулакты уюкталдырбышаан. Ону дыңнааш, чүрээм улам чым-сырт кынны берген. Баш углаан черже кылаштаптым. Доктаай бергеш, хая көрнүп, өөмче дедир оожум ийи-бир базып чорумда, ыт намдай берген. Оон-на эргилгеш, шуудап базып чорупкан мен...

Арагачының улчумал амыдыралынче шуут-ла кирдим. Хериммер артынга удуп, элезин, довуракка хөмдүнүп, чаржынчыг чурттаганы көрдүм. Ону каскаанаан чоор боор. Чырыткылыг чүве бар эвес. Күзүрүмге октаткан дуктүг ханкылаштыр чудааш, хилипчектиг «човулаңдап» шуут эмнеткеш, өскен-төрээн суурум Булуң-Теректе үш чыл мурнунда чедип келдим. Чонум аразында эрги тускай мергежилим-биле ажылдап чор мен. Ынак эжим Борбаанайны, уругларымны сактырым хөлчок. Оларга барып дужар дээримге чүрээм чагдатпас, коргар-дыр мен. Ынчалза-даа...—дээш, карманын үженгеш, чагаа хавы ужулгаш, менче сунду. Ол—Борбаанайның чагаазы болду. Чагааны дүүн чаа алганы база авашкылар биеэки суурум — Чайлаг-Алаакта эки чурттап чорууру Чүчак-оол өөрүшкү-маңнайлыг дыңнатты. Борбаанайның чагаазының кыска допчузу мындыг: «Экии, Чүчак?! Тайып ушкаш, даянып турганыңны дыңнап чор мен. Ол эки-дир. Амыдырал чаңгыс аай дески эвес дээрзин көрдүвүс. Хып дээн чалыы назыныыста, чүректеривистиң чалбыыштыг изиг ынакшылынга куспактаткаш, ажы-төлдүг аас-кежиктиг чурттап чордувус чоп. Арага-биле доңнашканыңның соонда, оруктарывыс ийи башкаланып, дүнеки бүргег дээрде сылдыс дег, шак-ла мынчаар ырай бердин...

Башкының дээди эртемин чедип алгаш, уругларым-биле ол-ла суурувуста чурттап чор бис. Оларның өскени аажок. Сени ам-даа хире-хире сактып, чугаалашпышаан.

Өөрүшкүнүң кайгамчыктыг хүннери, өстү, баарны ажыңнадып келир муңгаралдар-даа тургулады. Өөрүмнүң ачызы-биле ону ажып эртип чор мен. Ынчалза-даа кижиниң баштайгы ынакшылы дег уттундурбас чүве кайда боор. Ол дег эргим, уян сактыышкыннар чок боор. Кенен сеткил сеткиееаиңзе, эглип кээп болур сен, Чүчак-оол...»

Борбаанайның чагаазын Чүчак-оол камныы кончуг суйбааш, чүрээниң дужунда карманынче суп алгаш:

— Кайнаар баар сен, эжим? — деп айтырды.

— Опай ирей сугже. Кыргап-биле хөөрежип, ооң солун чугаазын дыңнаар бодап олур мен. Ажы-төлүң аразынга чурттаарыңны күзедим, эжим.

— Буянныг сөстериңге четтирдим, чоруун чогузун! Байырлыг!— дээш, Чүчак-оол эргилгеш, ийи-үш базып чорда, Булуң-Теректи шуглапкан орай кежээниң караңгызы ону чажырыпты.

Мурнумда дамырактың шулураажы улам дыңзаан, ооң бырланнаажын булут артындан үнген ай бүлүртүң чырыдып тур. Эжимниң амыдыралын ол бырланнаашка дөмейлеп, «амыдырал ону ам-на чырыдыпкан-дыр, ол чырык ону ажы-төлүнүң аразынга чедирип, оларның өөрүшкүлүг чурттаалгазының хереле болзун» деп йөрээвишаан, Опай ирей сугже тавар базып ор мен.

О. МИНИЙ-ООЛ.

(Эгези № 270 «Шында»).

Агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Агаарның температуразы барыын талазы районнарга 20—25, өске арткаанарынга 15—20 градус соок.

Кызылга хаттың күжү кошкак, 23—25 градус соок.

КИНО

НОЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кактус чечээ» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дүне дыңнаан тоол» 9.30, 15.10, **«Элээди оол болгаш хоойлу»** деп киноклуб 15.00, **«Кыдат аарыгның нинти демдээ»** (2 сериялыг) 17.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тегеран-43» (2 сериялыг) 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ленинградчылар — мээң ажы-төлүм» 15.00, 16.50, 20.30 (узаткан), **«Калина деп кызыл өңнүг кат»** 18.40 шактарда.

Кызылдың эмчи училищезиниң 1979 чылдың февраль 29-та Иван Чүлдүм-оолович Монгушка тывысканы Я-1 № 8820402 дугаарлыг дипломунуң читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

«Шын» солун редакциязынга I-II класстың чолаачылары хереглеттинип турар.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

телевидение

НОЯБРЬ 25-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.15 — Уругларның «Пионерия» ниити ыры студиязының концерти. 9.40 — «Чер, сээң оглуң». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.45 — «Аушра Стасюнайте-биле ужуражылышкын». Фильм-шии. 11.20—Медээлер. 11.25—14.15. — Чапсар. 14.15 —Медээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнериниң программазы. 15.30 — «Орус чугаа». 16.00 — ПТУ-га чүнү, канчаар өөредирил. Шахтёр алдарның салгакчылары. 16.30 — «ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары». 17.10 — «Горнистер, кыйгыга харыылаңар!»

КЫЗЫЛДАН

17.40 — Фильмнерни — уругларга. «Кырган бөрү болгаш чалыы Пуфик». 17.55 — «Сыдыысчыгаш» 18.25 — Телемедээлер (тыва, орус дылдарга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Экономика камналгалыг болур ужурлуг». Тудугга тус чер материалдарын ажыглап турарының дуржулгазының дугайында». 19.20 — «Чоннуң угулзаалары». Концерт. 19.50 — «Чер, сээң оглуң» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.45 — «Серенада». Хөгжүмнүг программа. 22.30 — Бөгүн делегейде. 22.45 — «Аңнаашкын дугайында чечен чугаалар». Документалдыг телефильм.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Ада-иелер, силерге». 12.30 — Ниити биология. 9 класс. Бойдустуң болгаш кылымал шилилге. 13.00 — Шүлүк чогаалынга тураскааткан дамчыдылга. 14.00— Башкыга — музыка кичээли. 3 класс. 15.00 — Сээң ленинчи библиотекаң. «Лев Толстой — орус революцияның көрүнчүү». 15.45 — «Найырал». Документалдыг телефильм. 16.00 — 17.40 — Чапсар. 17.40 — Вюртембургтуң (ГФР) камерлиг оркестриниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —«№ 21 херек». Документалдыг фильм. 18.50 — «Бистиң почтавыс». 19.15 — Чарлалдар, реклама. 19.25 — «Көжүп чоруур ортулук». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Илбилиг экран» 20.15 — Псковтуң орус улустуң ниити ырының концерти. 20.35 — «Мирный». Документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — «Чалыы назынның эрии». Уран-чечен фильм.

1981 ЧЫЛДЫҢ ДОСААФ ЛОТЕРЕЯЗЫНЫҢ ИЙИГИ ҮНДҮРҮЛГЕЗИНИҢ ОЙНААШКЫННЫГ ТИРАЖЫ БО ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ 27-ДЕ АЛМА-АТА ХООРАЙГА БОЛУР.

«Волга» ГАЗ-24, «Москвич-412» ИЭ, «Жигули-2101», «Запорожец-968м» деп маркалыг 640 автомашиналарны; «МТ-10-36 (Днепр)», «М-67-36-Урал-3», «ИЖ-Юпитер-3-01», «Восход-3» деп 1920 мотоциклдерни, «Кама», «Десна» деп 3520 чадаг-тергелерни; 17760 туристиң янзы-бүрү дериг-херекселдерин; 5600 кино болгаш фотоаппараттарны; 21600 магнитофоннарны, электрофоннарны болгаш радиоприемниктерни; 3200 электросамоварларны база хөй санныг шактарны, хевистерни болгаш өске-даа дериг-херекселдерни ойнап ап болур.

ДОСААФ лотереязының ийиги үндүрүлгезиниң ойнаашкынныг тиражы 7680000 санныг дериг-херекселдерни болгаш акшаны ойнаар, ооң ниити түңү 20 миллион рубль.

Лотерея эрттиргенинден кирген орулганы өөредилге, спорт тудуглары кылырынга, камгалал ниитилелиниң материал-техниктиг баазазын калбартырынга, камгалал-массалыг ажылды, спорттуң техниктиг болгаш шериглиг хевирлерин улам ыңай сайзырадырынга ажыглаар.

Лотерея билеттерин ДОСААФ организацияларындан садып ап болур.

ДОСААФ Тыва обкому.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 2483

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—01773